

STALIN ZOEKT ZEKERHEID

SLIPPERTJE MAG WEL
LEGER WORDT PARTIJ
STAP VOOR STAP NAAR MOSKOU
KERSTMAN IN ATHENE
ROOD BIJGEKLEURD
WAAR LIGT POLEN?
BROKKENMAKERS
ARGONAUT

83

De oorlog tegen Duitsland liep, langzaam maar zeker, ten einde. Jarenlang had de militaire strijd tegen de gemeenschappelijke vijand centraal gestaan in de gedachten van de geallieerde staatslieden. Dat ging nu veranderen. Meer en meer kwam een ander probleem op de voorgrond te staan: het winnen van de vrede. De machtsverhoudingen waren aanzienlijk verschoven. De Sowjetunie, tussen de wereldoorlogen van weinig betekenis in de actieve buitenlandse politiek, had zich aangediend als supergrootmacht, naast de Verenigde Staten. Zij had zich lange jaren — terecht of ten onrechte — bedreigd gevoeld door het 'kapitalistische Westen'. Zij zocht nu aan haar slecht verdedigbare grenzen veiligheid en zekerheid. Het middel dat zij daartoe wilde aanwenden heette 'verdeling van invloedssferen'.

Stalin hoefde niet te wachten tot het einde van de oorlog om op dit punt is aanzienlijke mate gerustgesteld te worden. De militaire operaties hadden al een basis geschapen voor een als 'rechtvaardig' gevoelde verdeling. Rechtvaardig althans in de ogen van de staatslieden van de grote geallieerden; de bevolkingen van de betrokken landen, noch hun regeringen, zouden enig gewicht in de schaal van hun toekomst kunnen leggen. Europa was in feite reeds verdeeld tussen 'oost' en 'west' voor de overwinning op de nazi's behaald was.

De twee het meest direct in de politieke toekomst van Europa geïnteresseerden, Churchill en Stalin, hadden elkaar gevonden op een formule die hun beider landen de noodzakelijk geachte garanties bood voor de toekomstige strategische belangen; voor Engeland lagen die — behalve in West-Europa — in de eerste plaats in het Middellandse-Zeegebied, Rusland verlangde een beschermende gordel van staten in Zuid- en Zuidoost-Europa. Zo kreeg de Sowjetunie de vrije hand de ontwikkelingen in Roemenië, Bulgarije en Hongarije naar believen te 'bevorderen'; Engeland kreeg vrijheid van handelen in Griekenland; in Joegoslavië zouden de beide oorlogspartners in gelijke mate invloed trachten uit te oefenen.

Weinig moeite had Stalin ermee Churchill en Roosevelt te overtuigen van de redelijkheid van zijn verlangen de Poolse grenzen enkele honderden kilometers naar het westen te verleggen en de onder Russische invloed ontstane 'Lublinregering' te verkiezen boven het in Londen verblijvende Poolse kabinet. Op de conferentie in Jalta, in februari 1945, waar deze punten aan de orde kwamen, werden ten opzichte van de toekomst van Duitsland nog weinig vorderingen gemaakt. Dit gebrek aan visie en besluitvaardigheid te Jalta zou zich enkele maanden later in Potsdam wreken.

A.H.P.

SLIPPERTJE MAG WEL

RUTGER DINGER

Vojni Muzej Jna, Beograd

Nadat het rode leger Joegoslavië was binnengedrongen en Belgrado in de herfst van 1944 was bevrijd, raakten Russische militairen zo vaak betrokken bij incidenten, dat hieruit een politiek probleem ontstond voor het nieuwe regime in Joegoslavië: in korte tijd hoorden de autoriteiten van honderd eenentwintig verkrachtingen, waarvan er honderd elf gevolgd werden door moord, en ook van twaalfhonderd vier gevallen van plundering waarbij geweld was gebruikt. Dit alles was bedreven door Russische militairen in het noorden van het land; alleen dit deel van Joegoslavië werd door het rode leger betreden. In de binnenlandse politiek van het land werden deze feiten een strijdpunt; anticomunisten buiten ze uit:

Maarschalk Tito op bezoek bij de leider van de Russische missie in Joegoslavië, generaal Kornejew, De Rus was ontoegankelijk voor de Joegoslavische verwijten aan het adres van het rode leger en tussen hem en de Joegoslaven ontstond spoedig wrijving.

Hoe konden de Joegoslavische communisten het rode leger blijven idealiseren, als zijzelf meedogenloos optraden, zodra zich in hun partizanenleger dergelijke gevallen voordeden? De kwestie liep zo hoog, dat zes leiders van de communistische partij en generaals van het partizanenleger haar bespraken met de chef van de sowjetmissie in Joegoslavië, generaal Kornejew. Aan dit gesprek namen deel presi-

dent Tito, vice-president Edvard Kardelj, de minister van buitenlandse zaken en hoofd van de militaire en geheime politie Aleksander-Marko Ranković en de partizanengeneraals Peko Dapčević, Koča Popović en Milovan Djilas. De laatste, het *enfant terrible* van de Joegoslavische communistische partij, heeft de volgende gebeurtenissen en gesprekken later (in 1962) uit zijn geheugen opgeschreven en in het westen laten publiceren, waarvoor Tito hem in de gevangenis liet stoppen. In het gesprek met Kornejew verzachtte Tito het probleem en liet hij de generaal beleefd voelen dat de Russen kameraden waren, maar Kornejew schreeuwde: 'Uit naam van de sowjetregering protesteer ik tegen deze insinu-

aties aan het adres van het rode leger...? Djilas probeerde Kornejew toen uit te leggen dat de vijanden van het communisme de gewraakte feiten tegen de communisten uitspeelden en hij vergeleek het optreden van de Engelse officieren, die reeds sinds het voorjaar van 1943 als militaire missie in het land waren, met dat van het rode leger: de Engelsen waren zich nimmer te buiten gegaan aan dergelijke vergrijpen. Kornejew protesteerde heftig tegen deze vergelijking van het rode leger met 'legers van kapitalistische landen'.

Hieruit ontstonden de eerste wrijvingen tussen de Joegoslavische en Russische leiders. Sindsdien werd Djilas' vergelijking geciteerd als de Russen hun verontwaardiging ergens over

ANP

sowjetkeurslijf te dwingen. De kloof tussen beide regeringen werd ook breder door de drinkgelagen van de sowjetvertegenwoordigers in Joegoslavië; zij namen het karakter aan van bacchanalen, waarin de Russen voortdurend trachtten de Joegoslavische leiders te betrekken.

Inmiddels was in de laatste oorlogswinter van 1944 op 1945 een Joegoslavische regeringsdelegatie naar Moskou gegaan; de vrouw van Djilas, Mitra Mitrović, maakte daarvan deel uit. Men zou praten over economische problemen, maar de Russen lieten niet na telkens te wijzen op 'die ondankbare Joegoslaven'. In het Kremlin had Stalin de delegatie een banket aangeboden, waar hij het Joegoslavische leger

Novosti Press

wilden uiten. Zij verdraaiden dan Djilas' woorden en deden het voorkomen alsof de Joegoslavische leiders ondankbaar waren, alsof het rode leger Belgrado had bevrijd en de Russen de Joegoslavische regering hadden geïnstalleerd. Het sowjethoofdkwartier deed er nog een schepje bovenop en maakte bekend dat het aan Belgrado een grote hoeveelheid tarwe had geschonken 'om het land te helpen', maar al spoedig bleek dat het graan betrof dat de Duitsers bij Joegoslavische boeren in beslag hadden genomen en in het land in depot gehouden. Daarbij kwam nog dat de sowjet-inlichtingendienst in groten getale geëmigreerde Wit-Russen en Joegoslaven recruteerde; onder de laatsten bevonden zich zelfs enkele

Belgrado bereidde de Russen een groots welkom; misschien een reden temeer dat men de misstappen van het rode leger zwaar opnam.

Geheel boven: schrijver en partizanengeneraal Milovan Djilas, Tito's 'enfant terrible'.

leden van het Joegoslavische Centraal Comité. Intussen ging ook de sowjetpers stelselmatig een onjuist beeld geven van de strijd van de partizanen en liet zij duidelijk uitkomen dat de partizanenstrijd van geringe betekenis was geweest. Daarnaast trachtten de Russen steeds openlijker de Joegoslavische propaganda ondergeschikt te maken aan de belangen van de Sowjetunie en probeerden zij het land in een

en Djilas bekritiseerde. Hij riep bijna wenend uit dat het rode leger beledigd was door 'niemand minder dan Djilas, de laatste van wie ik iets dergelijks had verwacht. Weet Djilas', zo zei Stalin, als schrijver niet wat menselijk lijden is, hoe het menselijk hart klopt? Kan hij dan niet begrijpen dat een soldaat die duizenden kilometers is opgetrokken door vuur, bloed en doodsgevaar, wel eens een pleziertje wil met een vrouw of ertoe kan komen een kleinigheid weg te nemen?' Tot slot zonden de Russische leider Mitra Mitrović, 'omdat zij een Servische was', en hij riep uit dat hij dit lieve gebaar maakte op gevaar af te zullen worden geschuldigd van verkrachting. De verhouding tussen Joegoslavië en de Sow-

DJILAS TWIJFELT

Onmiddellijk na mijn terugkeer uit de Sowjetunie had ik een artikel geschreven over mijn 'Ontmoeting met Stalin', dat zeer bij hem in de smaak was gevallen. Een vertegenwoordiger van de Sowjetunie had mij erop gewezen dat ik bij latere publikaties de opmerking dat Stalins voeten te groot waren, moest weglaten en dat ik meer de nadruk moest leggen op de vriendschappelijke verhouding tussen Stalin en Molotow. Stalin, die mensen altijd snel doorhad en

die bijzonder knap was in het profiteren van de zwakheden van andere mensen, moet na onze eerste ontmoeting begrepen hebben dat hij mij niet kon winnen op de basis van politieke ambities, want daar was ik onverschillig voor, en evenmin op een ideologische grondslag. (...) Hij kon slechts invloed op mij uitoefenen langs de weg van mijn gevoelens — mijn oprechtheid en enthousiasme — en dus koos hij die weg. Maar ofschoon mijn oprechtheid en mijn gevoeligheid inderdaad sterke punten waren om een beroep op te doen, maakten deze eigen-

schappen me bijzonder ongemakkelijk, als ik onoprechtheid en onrechtvaardigheid ontmoette. Daarom durfde Stalin niet openlijk naar mijn steun te dingen. Naarmate de ervaring mij duidelijker deed inzien hoe onrechtvaardig en onjuist het hegemonisch streven van de Sowjets was, werd ik steeds koppiger en nam mij vast voor mij te blijven verzetten, nadat ik mij eenmaal van mijn sentimentele gevoelens had bevrijd.

(Uit: 'Gesprekken met Stalin', door Milovan Djilas — Amsterdam 1962).

jetunie was dus bepaald niet goed, toen in april 1945 een officiële Joegoslavische delegatie naar Moskou reisde om een verdrag van wederzijdse bijstand te tekenen. Tito stond aan het hoofd van deze delegatie. Hij was vergezeld van de toenmalige minister van buitenlandse zaken, dr. Ivan Subašić, voormalig premier van de koninklijke regering in ballingschap, die nu zitting had in de regering-Tito. Andere leden van het gezelschap waren de ministers van economische zaken B. Andrejev en N. Petrović, en... Milovan Djilas. Tito had hem in de delegatie opgenomen, omdat hij het disputteer over de 'belediging' van het rode leger de wereld uit wilde hebben. De Joegoslavische president werd ondergebracht in een speciale villa; de overige leden van de delegatie kregen kamers in hotel Metropol. Daar werden zij opgebeld door vrouwen met verleidelijke stemmen, die zich met een voornaam bekendmaakten, aan vorige ontmoetingen herinnerden en voorgaven de opgebeldde onmiddellijk te willen spreken. Geen van de delegatieleden ging op deze avances in; Djilas is niet te weten gekomen of Subašić ook op deze manier is benaderd. Hij heeft het hem nooit gevraagd, in de overtuiging dat niet-communisten deze behandeling niet behoeften te ondergaan.

Op 11 april werd het verdrag tussen beide landen getekend en enkele dagen later vond een officieel diner plaats. Volgens het sowjet-protocol sprak men elkaar aan met 'meneer', alsof er, zegt Djilas, mensen van uiteenlopende maatschappelijke systemen en ideologieën bijeen waren. Alleen Subašić viel uit de toon als enige niet-communist.

Stalin brak het ijs door Tito toe te spreken als 'kameraad', eraan toevoegend dat hij er niet aan dacht nog 'meneer' tegen hem te zeggen, maar tot het *enfant terrible* richtte de Russische leider zich niet. Toch werd ook Djilas uitgenodigd voor een intiem diner, enkele dagen later, in de villa van Stalin. De militaire leden van de delegatie waren niet aanwezig, evenmin als Subašić, die zelfs onkundig was van deze samenkomst. Van Russische zijde waren Stalins naaste medewerkers aanwezig: het lid van het defensiecomité Malenkow, de plaatsvervangend volkscommissaris (minister) van defensie Boelganin, de plaatsvervangend chef van de generale staf Antonow, de chef van de geheime politie Beria en de volkscommissaris van buitenlandse zaken Molotow.

Djilas zat tegenover Stalin. Er ontstond een ongedwongen sfeer, waardoor Stalin het ogenblik aangebroken achtte het 'conflict' met Djilas op te lossen. Schertsend vroeg hij deze

een glas wodka te drinken op het rode leger. Djilas deed dit met tegenzin, omdat hij geen sterke drank verdroeg en zich tot bier beperkte. Na deze kwellend vroeg Stalin aan Djilas hem uit te leggen wat er nu eigenlijk aan de hand was met het rode leger. Djilas antwoordde dat hij niets had tegen het rode leger, maar dat hij de aandacht had willen vestigen op bepaalde onregelmatigheden die moeilijkheden veroorzaakten voor de Joegoslavische communistische leiders.

Stalin onderbrak dit betoog: 'Stel u iemand voor die vechtend van Leningrad naar Belgrado is getrokken — door zijn eigen verwoest land, over de lijken van zijn kameraden en van zijn dierbaren. Hoe kan zo iemand dan nog normaal reageren? Is het zo erg, dat hij zich na dergelijke gruwelen probeert te amuseren met een vrouw? U hebt zich', zo ging Stalin voort, 'het rode leger ideaal voorgesteld en het is niet ideaal en dat kan het ook niet zijn, zelfs al bevatte het niet een aantal misdadigers.' Stalin legde Djilas toen een 'interessant geval' voor van een majoor van de Russische luchtmacht. 'Die had zich geamuseerd met een vrouw en een ridderlijke ingenieur verscheen op het toneel om haar te beschermen. De majoor', vertelde Stalin, 'trok zijn pistool met het argument dat de ingenieur maar een mol was, die achter het front in de grond woelde. Hij schoot de ingenieur neer en de majoor werd ter dood veroordeeld. Ik had toevallig van de zaak gehoord', zo ging Stalin voort, 'en een onderzoek ingesteld. Ik heb de majoor vrijgelaten en naar het front gestuurd.' De Russische leider besloot zijn monoloog tegen Djilas: 'Nu is de majoor een van onze helden. We moeten de soldaat begrijpen. Het rode leger is niet ideaal, maar het belangrijkste is dat het vecht tegen de Duitsers — en dat het goed vecht. De rest komt er niet op aan.'

Vervolgens vroeg Stalin Djilas' mening over generaal Kornejew in Belgrado. Ofschoon er voldoende op hem aan te merken viel, vermeed Djilas alle ongunstige feiten, maar Stalin onderbrak dit betoog en zei zelf al: 'De arme man is niet dom, maar een dronkaard, een ongeneeslijke dronkaard.' Daarna ging Stalin grappen maken over Djilas' bierdrinken: 'Djilas drinkt bier als een Duitser, bij God, een Duitser', waarmee het conflict opgelost scheen.

Aan hetzelfde diner plaagde Stalin ook Tito. De gastheer liet zich ongunstig uit over het Joegoslavische leger, dat hij van minder waarde vond dan het Bulgaarse. Tito zei daarop dat zijn leger snel van zijn zwakheden bevrijd zou

zijn. Even later bracht Stalin toch maar een toast uit op het Joegoslavische leger, maar voegde eraan toe: 'Het leert nog wel eens om op vlak terrein te vechten.'

Tito ergerde zich. Hij sprak echter met Stalin op een toon van respect als met iemand die hoger was in rang. Hij wilde Stalin bewijzen dat er geen revolutie nodig was om een ander politiek systeem aan het bewind te krijgen en hij haalde er het socialisme in Engeland bij. Stalin zei dat 'er veel nieuwe dingen gebeuren. Zelfs onder een Engelse koning is het socialisme mogelijk geworden'.

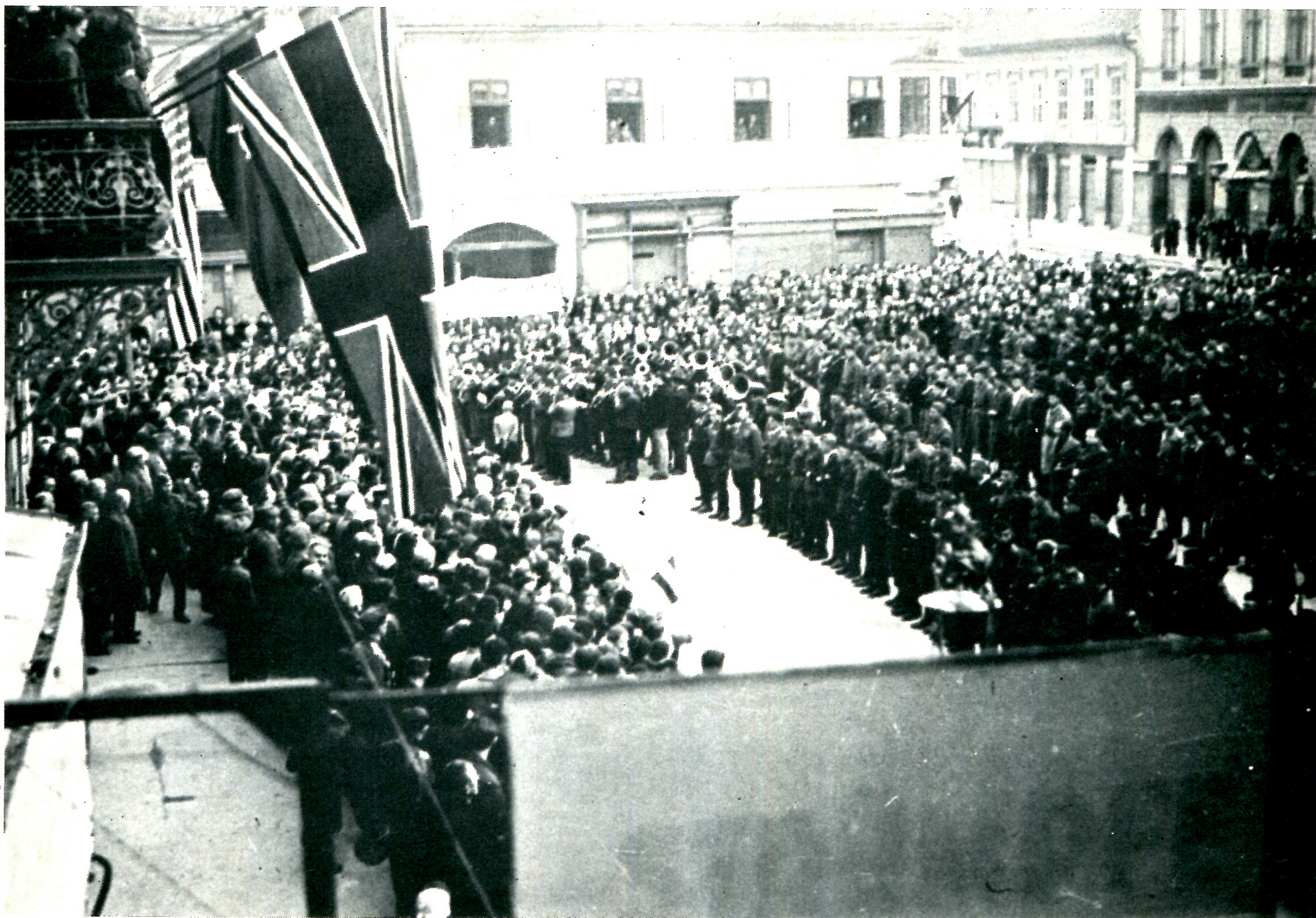
Djilas voegde hieraan toe dat er in Joegoslavië in wezen een sowjetregering aan het bewind was: de communisten bezetten er alle belangrijke functies en er bestond geen oppositiepartij. Maar Stalin was het daarmee niet eens: 'U hebt iets dat tussen het regime van De Gaulle in Frankrijk en dat van de Sowjetunie instaat', zei hij en Tito verklaarde daarop dat 'iets in Joegoslavië nieuwe vormen kreeg'. Het gesprek nam een andere wending. Stalin sprak nu over het unieke karakter van de Tweede Wereldoorlog: 'Er is een groot verschil met vorige oorlogen; wie een gebied bezet, voert er zijn eigen maatschappijvorm in. Iedereen voert zijn stelsel in zover zijn troepen komen. Een andere mogelijkheid is er niet.' De Russische dictator gaf ook een verklaring voor de panslavistische politiek die hij voerde. Zij kwam erop neer dat niemand een vinger zou uitsteken, als de Slaven zich aaneensloten en solidair bleven, want de Duitsers zouden zich na hun nederlaag snel kunnen herstellen: 'Geef ze twaalf of vijftien jaar en ze zijn er weer bovenop, maar als die Slavische eenheid er is, zal niemand meer een vinger durven verroeren.' Stalin had bufferstaten nodig om Rusland te beschermen en daartoe behoorde kennelijk ook Joegoslavië.

Toen sjoerde Stalin zijn broek op, alsof hij wilde gaan vechten, en hij riep in vervoering uit: 'De oorlog is binnenkort voorbij. Wij zullen er in vijftien tot twintig jaar weer bovenop zijn en dan beginnen wij opnieuw...' Zijn woorden hadden iets dreigends, maar toch was het volgens Djilas tevens imponerend te zien dat Stalin precies wist welke weg hij moest kiezen. Er werd verder nog veel gegeten en nog meer gedronken en er werden nog tal van dwaze toosten uitgebracht.

Terwijl de delegatieleden Tito naar zijn villa terugreden, zei de president, die niet zo goed tegen drank kon: 'Ik weet niet wat die Russen toch scheelt dat ze zoveel drinken — een echt decadentieverschijnsel.'

LEGER WORDT PARTIJ

PROF. VLADIMIR DEDIJER

Vojni Muzej Jna, Beograd

Begin 1945 telde het Joegoslavische partizanenleger ruim zeshonderdvijftigduizend man. Het was nog altijd georganiseerd in de ongeveer negenenveertig partizanendetachementen, maar het merendeel van de manschappen behoorde tot de pas opgerichte 'Gewapende Korpsen'; het 1e korps bevatte vijf divisies, evenals het 2e, terwijl het 3e korps er zeven had. De marine van de partizanen bestond uit ruim tien bewapende koopvaardijschepen en tweehonderd veertig kleinere vaartuigen. Haar voornaamste taak was het beschermen van de konvooien naar de partizanensteunpunten op het eiland Vis en enkele andere Dalmatische eilanden vanuit de Italiaanse havens die in geallieerde handen waren. Tevens bestookten de

Eenheden van het Joegoslavische partizanenleger vierten op 7 november 1944 de zevenentwintigste verjaardag van de Russische oktoberrevolutie te Vršac (Vojvodina).

kleinere vlooteenheden Duitse konvooien en ook ondersteunden ze landingsoperaties van de partizanen op de door de Duitsers bezette Dalmatische eilanden.

Na de capitulatie van Italië sloot zich een groot aantal Italianen bij het Joegoslavische partizanenleger aan. In Montenegro vormden eind 1943 vier Italiaanse vrijwilligersbrigades de *Garibaldi*divisie. In Slovenië werd een andere Italiaanse divisie gevormd, die zich *Garibaldi Natisone* noemde; een derde divisie koos de

naam *Italia*. De Italiaanse partizanen in Joegoslavië betoonden zich moedige strijders; ruim achtduizend vielen tijdens gevechtsacties.

Ook drie Bulgaarse brigades maakten deel uit van het Joegoslavische leger, evenals vier Oostenrijkse; zes Russische brigades werden samengesteld uit sowjetsoldaten die in Duitse krijgsgevangenschap waren geraakt, maar later kans hadden gezien te vluchten naar de Joegoslavische partizanen.

Hoewel het Joegoslavische partizanenleger onder een centraal commando stond, de *Vrhovni Shtab* (algemeen hoofdkwartier), omvatte het in feite de legers van de diverse Joegoslavische nationaliteiten. De Slovenen hadden hun eigen Sloveense partizanenleger,

met het Sloveens als voertaal. Evenzo bediende men zich in het Macedonische partizanenleger van het Macedoons.

Binnen het partizanenleger had zich intussen een aantal duidelijke veranderingen voltrokken. In de beginjaren van de strijd tegen de Duitsers had er een sterk sociaal gelijkheidsstreven geheerst binnen de partizanenbeweging en het partizanenleger. Dragojlo Dudić, in 1941 de politieke commissaris van het *Veljevo*-detachment, schreef in zijn dagboek: 'Avondmaaltijd in het donker in de openlucht. Warm eten. Ik kan niet zeggen of het goed was of niet, want er was niet genoeg en ik kreeg niets. Bij onze eenheid is het een regel dat de leiding op het punt van rechten het laatst aan bod

Associated Press

sterke (Stalinistische) sowjetinvloed stonden. Vermeldenswaard is in dit verband dat de eerste Russische militaire missie die in februari 1944 op het algemeen hoofdkwartier van de partizanen aankwam, de Joegoslavische leiders adviseerde de *uranilovka* (het sociale gelijkheidsstreven dat toen nog onder de partizanen heerste) af te schaffen. Tevens diende er een politieke politie — tot dusverre onbekend bij de partizanen — te worden gevormd, aldus de sowjetdeskundigen. Op 13 mei 1944 gebeurde dit: de *Odeljenje za zaštitu naroda* (OZNA) werd gevormd, het bureau voor de bescherming van het volk.

In september 1944 sloot Tito een overeenkomst met de sowjetregering over de deelneming van

Vojni Muzej Jna. Beigrado

komt, maar op het punt van plichten het eerst... Vanavond was er dus niet genoeg eten voor ons allen. De soldaten kregen eten, de commandanten kregen niets.'

Tegelijkertijd heerste er onder de partizanen een sterk principieel ascetisme. Alcohol was taboe. Geslachtsverkeer binnen gemengde groepen werd beschouwd als een inbreuk op de partizanenethiek. Maar naarmate het partizanenleger groter werd, had zich een duidelijke hiërarchie afgetekend. De officieren gebruikten de maaltijden niet meer samen met de manschappen, maar kregen hun eigen *mess*; ook was de kwaliteit van hun voedsel beter, evenals die van hun uniformen. Rangen werden ingevoerd en tegen het einde van de oorlog

Maarschalk Tito, opperbevelhebber van het Joegoslavische bevrijdingsleger en van alle rode partizaneneenheden, inspecteert op het eiland Vis de Dalmatische 1e brigade.

Geheel boven: generaal Draza Mihailović, de grote verliezer in de gecompliceerde politieke verwickelingen in Joegoslavië.

kwam er ook soldij. Het officierskorps werd de leiderskern van de nieuwe maatschappij die in het naoorlogse Joegoslavië tot ontwikkeling kwam.

Men dient hierbij te bedenken dat de organisatie en het functioneren van de militaire en burgerlijke instellingen der partizanen onder

het Russische leger aan de operaties tegen de Duitsers in Joegoslavië. De Sowjets deden de plechtige toezegging hun troepen te zullen terugtrekken onmiddellijk na beëindiging van de oorlogshandelingen op Joegoslavisch grondgebied. In de gebieden waar de sowjettroepen doortrokken, zou niet worden getornd aan het gezag van de civiele partizanenorganisatie. Het Russische opperbevel zond de eenheden van het 3e Oekraïense Front naar Joegoslavië, te weten het 57e pantserkorps, het 64e, 68e en 75e infanteriekorps, het 4e gemechaniseerde korps en nog enkele luchtmachtonderdelen. De sowjet- en partizaneneenheden bevrijdden de stad Niš in Oost-Joegoslavië, ondersteund door het Bulgaarse leger, dat inmiddels maar

was overgegaan naar het geallieerde kamp. Op 20 oktober bevrijdden een aantal divisies van het 1e partizanenkorps samen met de sowjeteenheden de Joegoslavische hoofdstad Belgrado na zes dagen van grimmige strijd. Deze strijdkrachten werden hierbij geholpen door meer dan tweeduizend guerrillatroepen die vanuit de stad zelf opereerden. Het front schoof op tot enige honderden kilometers ten westen van Belgrado.

De sowjettroepen trokken zich al spoedig terug uit Joegoslavië's belangrijkste frontsectoren; zij lieten slechts een aantal eenheden aan de noordgrens van het land achter, tussen de Donau en de Tisza (Thejss). Deze eenheden dienden als een verbinding tussen het parti-

Anefo

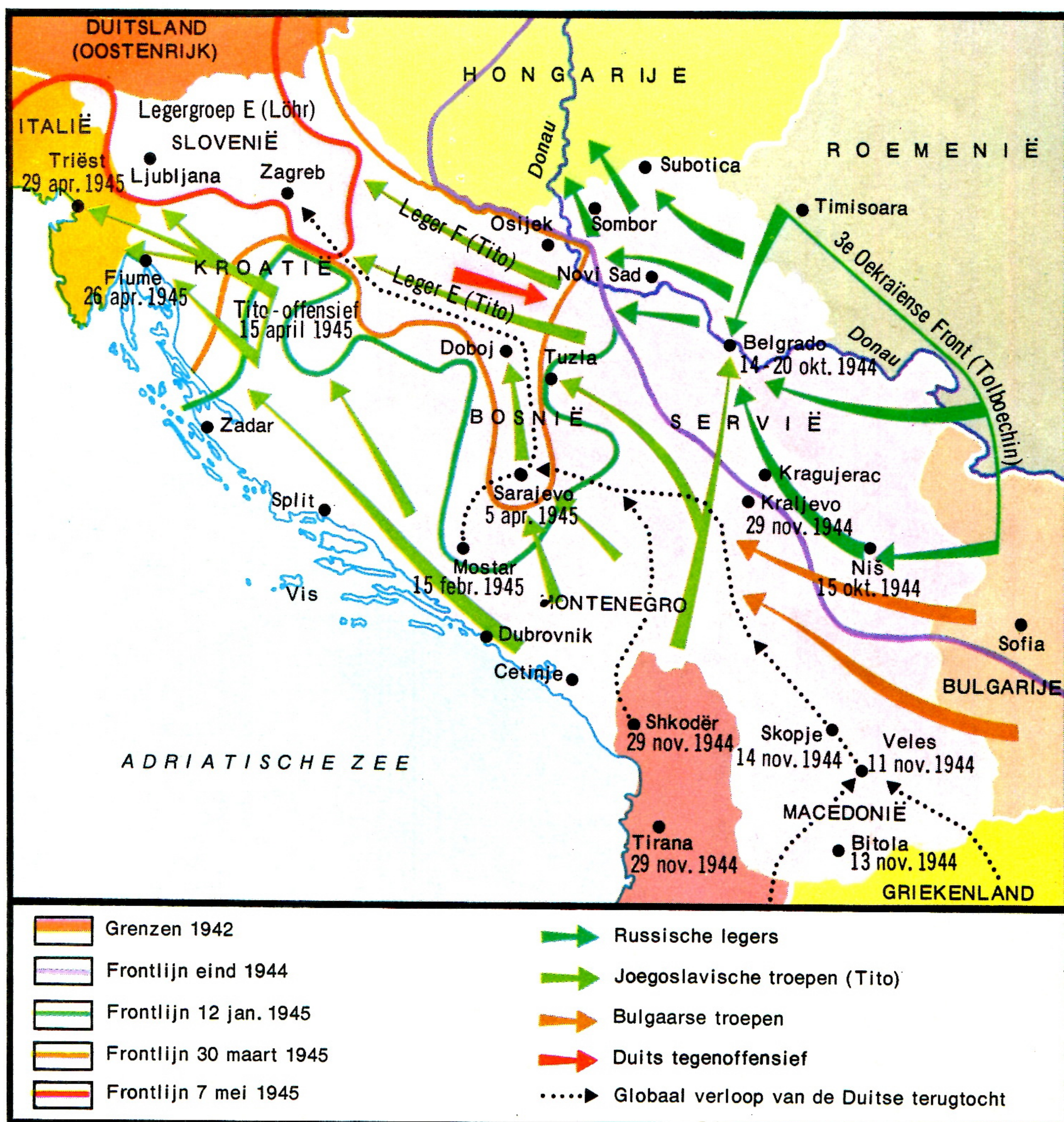
stootten naar het westen. Tot deze twee legers behoorden tweehonderdvijftigduizend man die kort tevoren in Servië waren gemobiliseerd. Na de bevrijding van Zagreb was de terugweg afgesneden voor het overgrote deel van de Duitse legers. Het Duitse 97e legerkorps gaf zich over bij Ilirska Bistrica; nog benarder werd de Duitse militaire positie, toen Ljubljana was bevrijd.

De divisies van het 4e leger en van het 9e legerkorps bevrijdden geheel Istrië en drongen door tot Triëst. Daar bood het Duitse garnizoen felle tegenstand, maar na drie dagen strijd hadden de partizanen alle Duitse steunpunten uitgeschakeld op één kazerne na. Intussen drong de Nieuwzeelandse 2e divisie van het Britse 8e

Vojni Muzej Jna, Belgrado

zanenfront in Joegoslavië en het sowjetfront in Hongarije, die beide de Duitsers bevochten. Intussen trok *Heeresgruppe E* zich steeds verder terug uit Griekenland en Albanië, voornamelijk via Bosnië. In december 1944 werd geheel Dalmatië door de partizanen bevrijd en met behulp van twee divisies Albanese partizanen werd ook Montenegro bevrijd. In januari 1945 was het front gestabiliseerd. De Duitsers waren toen nog in het bezit van Mostar en Sarajevo (Serajewo). Zij ondernamen een tegenoffensief op het Sremfront, dat de partizanen zware verliezen toebracht. Het kostte de partizanen duidelijk grote moeite zich als guerrilla's snel aan te passen aan een geregelde oorlogvoering met vaste fronten.

Boven: de bevrijding van Joegoslavië door de Russen en Tito's partizanenlegers.

Geheel boven: de Joegoslavische bevolking leest op het eiland Vis aangeplakte muurkranten.

Links: gemotoriseerde eenheden van Tito's leger in de straten van het bevrijde Belgrado.

In april gingen de partizanen in verscheidene sectoren tot de aanval over. Eenheden van het 2e, 3e en 5e partizanenkorps namen na een strijd van tien dagen Sarajevo. Het pas gevormde 4e partizanenleger begon operaties tegen Rijeka en Triëst, terwijl het 1e en 3e het Duitse front bij Srem forceerden en vandaar door-

leger Triëst binnen en maakte contact met de daar aanwezige partizaneneenheden.

Hoewel de Duitse bevelhebbers de capitulatie van al hun strijdkrachten op 9 mei ondertekenden, bleven de Duitse troepen in Joegoslavië doorvechten tot 15 mei; pas op die datum gaven de laatste restanten van *Heeresgruppe E* zich over samen met een aantal Joegoslavische landverraders. Dat gebeurde in het gebied tussen Zagreb, Maribor, Dravograd en Zidani Most. Generaal Von Lehr, opperbevelhebber van de Duitse strijdkrachten op de Balkan, gaf zich met zijn staf eveneens over op 15 mei.

Generaal Draza Mihailović, die Tito op leven en dood bevocht en daardoor aan Duitse zijde

was geraakt, had in april met ruim twaalfduizend man posities bezet gehouden in Centraal-Bosnië. Hij besloot toen een poging te ondernemen Servië binnen te dringen. Aangezien hij de Bosna niet kon oversteken, besloot hij deze rivier een eind te volgen en pas ten zuiden van Sarajevo af te zwenken naar Servië. Hij ontmoette slechts zwakke tegenstand van de partizanenmilitie en -politie, doordat de partizanendivisies op het hoofdfrent in gevechten waren gewikkeld met de Duitsers. Medio mei drongen Mihailović's troepen door in het dal van de Sutjeska. Daar hadden de partizanen in 1943 hun zwaarste gevechten van de hele oorlog geleverd tegen superieure Duitse, Italiaanse en Bulgaarse strijdkrachten alsmede

vische eenheden van Mihailović. De generaal werd gegrepen, vervolgens in Belgrado berecht, ter dood veroordeeld en geëxecuteerd. In het laatste oorlogsjaar waren de betrekkingen verkoeld tussen de partizanen en de geallieerden, niet alleen met de Engelsen en de Amerikanen, maar ook met de Sowjets. Een van de oorzaken hiervan was de beduchtheid van de partizanenleiding voor eventuele geheime afspraken tussen de grote mogendheden (met name tussen Engeland en Rusland) over de verdeling van Oost-Europa, met inbegrip van Joegoslavië, in invloedssferen. Teneinde de eenheid en de belangen van Joegoslavië zelf te verzekeren had Tito eind 1943 besloten een partizanenregering te vormen die

(Stalin sprak van 'een dolkstoot in mijn rug'). Later oefenden zowel Churchill als Stalin druk uit op Tito om een compromis te accepteren. De nieuwe minister-president van de koninklijke Joegoslavische regering, Ivan Subasić, kwam naar het bevrijde eiland Vis en sloot een overeenkomst met Tito. Subasić beloofde dat de koninklijke Joegoslavische regering een verklaring zou uitgeven waarin de partizanen als enige verzetsbeweging in Joegoslavië erkend en alle landverraders veroordeeld zouden worden. Tito van zijn kant beloofde bekendmaking van deze overeenkomst met Subasić met inbegrip van zijn eigen verklaring dat hij gedurende de oorlog geen stappen zou ondernemen om de definitieve vorm vast te leggen van de toekomstige Joegoslavische regering. Op 2 november 1944 riepen Tito en Subasić tenslotte een verenigde Joegoslavische regering uit onder druk van Churchill en Stalin. In hun verklaring herhaalden de Joegoslavische leiders dat het volk zelf zou beslissen over de naoorlogse regeringsvorm. De koninklijke bevoegdheden werden uitgeoefend door een college van drie regenten die, op voorstel van Subasić en met goedkeuring van Tito, door de koning zelf werden aangewezen.

Inmiddels kwam op de conferentie van Jalta in februari 1945, waaraan Churchill, Roosevelt en Stalin deelnamen, een verklaring aangaande Joegoslavië tot stand. Daarin werd geëist dat er een verenigd parlement zou worden gevormd uit het oude koninklijke parlement en het partizanenparlement. Tito werd niet door Stalin geraadpleegd over de beslissing van Jalta en hij noemde deze achteraf dan ook 'schandalig'. Niettemin werd op 7 maart 1945 een verenigde Joegoslavische regering gevormd die door Groot-Brittannië werd erkend op 7 maart, door de Verenigde Staten op 20 april en door de Sowjetunie op 29 april.

De communistische partij van Joegoslavië handhaafde haar positie en haar controle over de nieuwe naoorlogse maatschappij. Van de 12.000 communisten die er voor de oorlog waren geweest, hadden er slechts 3000 de oorlog overleefd. De grote communistische offers maakten indruk op de bevolking; het ledental van de partij groeide aan het einde van de oorlog aan tot 150.000. Hoewel het geen regel was, en zeker geen geschreven regel, ging men er algemeen van uit dat partijleden een beslissende rol moesten spelen in alle civiele en militaire overheidsorganen.

De communistische partij had haar groei grotendeels te danken aan de grote invloed van de boeren. Bij het uitbreken van de oorlog was de boerenbevolking vervuld van blinde woede, wraakzucht en allerlei atavismen. De communistische partij stelde zich hun heropvoeding ten doel en wilde hun de ogen openen voor bredere en meer internationaal gerichte doelstellingen. Maar hoewel tal van boeren de nieuwe leer omhelsden, hielden zij toch een aantal aspecten van hun vroegere sociale instelling als kenmerkende eigenschap, zoals inheligheid en lokaal patriottisme. Gedurende de verwarde jaren na 1945, toen een begin werd gemaakt met de opbouw van een nieuwe Joegoslavische maatschappij, moest men voortdurend rekening houden met zowel de positieve als negatieve karakteristieken van deze sociaal-psychologische gesteldheid van de boerenbevolking.

Süddeutscher Verlag

tegen eenheden Joegoslavische collaborateurs. Inmiddels was de luchtmacht van de partizanen beschikbaar voor de tweede slag aan de Sutjeska. Partizaneneenheden ter plaatse slaagden erin verdere penetratie van Mihailović te verhinderen en de bommenwerpers zaaiden dood en verderf onder diens mannen. Andere partizaneneenheden rukten op vanuit het noorden en sloten Mihailović volledig in. Zijn troepen werden vernietigd: van de twaalfduizend man wisten er ongeveer honderd te ontkomen, onder wie Mihailović zelf. Hij slaagde er met enkele van zijn mannen in naar Servië te vluchten. In 1946 werd hij verraden door een van zijn eigen mensen, Nikola Kalabić, de commandant van een aantal Ser-

Een Duitse goederentrein in de bergen van Montenegro op weg naar het noorden. Dit deel van het land werd in het voorjaar van 1945 bevrijd door Joegoslavische partizanen, bijgestaan door Albanese eenheden.

het standpunt zou uitdragen dat alleen het Joegoslavische volk zou beslissen over de regeringsvorm van het land en dat de toekomstige Joegoslavische staat als federatie van alle betrokken nationaliteiten gebaseerd zou zijn op het beginsel van volledige gelijkheid. Tito bracht Stalin niet van zijn stappen op de hoogte; de instelling van de nieuwe revolutionaire Joegoslavische regering kwam voor de Sowjetregering dan ook als een volkomen verrassing

DE ONTWIKKELINGEN IN HONGARIJE
IN HET NAJAAR VAN 1944

STAP VOOR STAP NAAR MOSKOU

PROF. DR. Z. R. DITTRICH

Bundesarchiv, Koblenz

Op zondag 19 maart 1944 werd Hongarije door de Duitsers bezet. Tot die dag had men zich in het land in volle vreedstijd kunnen wanen. Dat Hongaarse troepen meevochten aan het oostelijk front viel niet op, zolang het land zelf, ook wat de luchtbombardementen betrof, van oorlogsgeweld bespaard bleef. Het leven in de stad en op het platteland ging ongestoord zijn gang; in de winkels was alles te koop; zelfs de verlichting van huizen en straten was niet aan beperkingen onderhevig. De autoriteiten hielden de (overigens eveneens pro-Duitse) rechts-nationalistische oppositie, de Pijlkruisers van Szálasi en de Imrédygroep, scherp in de gaten, maar lieten de linkse partijen vrijwel ongehinderd hun activiteiten ont-

Nadat de Duitsers op 19 maart 1944 Hongarije waren binnengekomen, begonnen ze vrijwel onmiddellijk met het nemen van anti-joodse maatregelen. Hier worden gearresteerde joden weggevoerd uit de Hongaarse hoofdstad.

ploien, op de vanouds verboden communistische partij na. De joodse bevolking (bijna een miljoen zielen, omdat veel joodse vluchtelingen in Hongarije een toevlucht hadden gezocht) en de tweehonderdduizend burgers van geallieerde landen (vooral Polen, maar ook Engelsen, Fransen en Amerikanen) die naar Hongarije waren getrokken, werden van overheidswege beschermd en in elk geval van iedere vervolging gevrijwaard. Kortom, terwijl de

nazi's en hun meelopers in de omliggende landen een regime van willekeur en terreur vestigden, was Hongarije onder het conservatief-autoritaire bewind van Rijksregent Horthy een eiland van rust, orde en rechtszekerheid. De Duitse bezetting maakte hieraan abrupt een einde. Horthy werd door de Duitsers gedwongen de in hun ogen hopeloos gecompromitteerde regering-Kállay te vervangen door het kabinet van Döme Sztójay, voorheen Hongaars ambassadeur in Berlijn, dat werd samengesteld uit personen die het vertrouwen van de bezetters hadden. Deels uit overtuiging, deels uit onmacht gingen de nieuwe bewindslieden zich gedragen als lakeien van de bondgenoot-bezetter, terwijl de nieuwe Duitse am-

Bundesarchiv, Koblenz

bassadeur Weesenmeyer zich ontpopte als Hitlers stadhouder. *Wehrmacht* en SS-eenheden kwamen het land binnen en de *Gestapo* begon onmiddellijk met arrestaties. Prominente figuren, onder wie de oud-ministers Keresztes-Fischer en baron Bánffy, de legitimisten-leider graaf Sigray, de socialistische fractievoorzitter Payer en talrijke antifascisten, uitgewekenen en joden werden gevangengezet. Slechts weinigen slaagden erin onder te duiken, zoals de grijze eminentie van de Hongaarse politiek, graaf Bethlen, en oud-premier Kállay, die asiel kreeg op de Turkse ambassade. De Duitsers begonnen onverwijld met anti-joodse maatregelen, het verplicht dragen van de ster, concentraties in de getto's en deportaties;

Pijlkruisers in de straten van Boedapest. Na de val van Horthy werd hun leider, Szálasi, premier, echter zonder werkelijke macht.

alleen de joden in Boedapest kon Horthy enigermate van vervolging vrijwaren. Ook in economisch opzicht trachtten de nazi's in te halen wat ze tot dan toe noodgedwongen hadden verzuimd, doordat ze de Hongaarse soevereiniteit hadden moeten ontzien. Goederen, voedsel, grondstoffen en industrieproducten werden uit het land gesleept en zelfs werden gehele bedrijven ontmanteld, zodat al spoedig schaarste optrad. Voeg daarbij de verduistering en de geallieerde luchtbombardementen en het wordt duidelijk hoe snel de oorlog het

land in zijn wurggreep kreeg, nog voordat de strijd op Hongaars grondgebied zou losbarsten.

Rijksregent Horthy, door de bezetting op een zijspoor gezet, trachtte onophoudelijk onder de Duitse voogdij uit te komen. Eind augustus 1944 leek dit plotseling binnen zijn bereik. De nederlagen die de Duitsers in het westen en het oosten leden en vooral het afvallen van Roemenië, dat tot dusver als mededinger om de Duitse gunst Hongarije in toom hielp houden, stelden Horthy in de gelegenheid zijn positie te versterken. De regering-Sztójay werd op 29 augustus ontslagen en vervangen door die van generaal Lakatos, waarin, op een paar uitzonderingen na, Horthy's vertrouwelingen

zitting hadden. De activiteiten van de *Gestapo* werden stopgezet, de vervolging van joden en antifascisten eveneens. Bovendien werden opnieuw contacten aangeknoopt met de geallieerden. Het lag voor de hand dat de Hongaarse regeringskringen wat dit betreft de voorkeur gaven aan de westelijke geallieerden boven de Russen. Deze contacten, die al onder het bewind van Kállay waren aangeknoopt, werden — uiteraard in het geheim — hersteld en geïntensiveerd. De Hongaarse onderhandelaar, generaal Nédey, die na een avontuurlijke vlucht op 22 september het geallieerde hoofdkwartier te Caserta bij Napels bereikte, vernam daar echter tot zijn teleurstelling dat Hongarije zich in eerste instantie tot de Sowjetunie moest wenden, waarvan de legers inmiddels reeds bezig waren van het zuidoosten uit het land binnen te dringen.

Onder de indruk van de Russische opmars besloot men te Boedapest door de zure appel heen te bijten. Eind september vloog een delegatie onder leiding van de opperbevelhebber van de gendarmerie, generaal Faraghó, naar Moskou om er te onderhandelen over een wapenstilstand. Pas op 11 oktober kwam een voorlopige overeenkomst tot stand; een tijdstip voor het staakt-het-vuren werd echter nog niet vastgesteld.

Inmiddels kregen de Duitsers, die van het een en ander op de hoogte raakten, alle gelegenheid maatregelen te nemen. Toen Horthy op zondag 15 oktober het bestand wilde afkondigen, was het reeds duidelijk dat de Duitsers de doorvoering ervan met alle middelen zouden beletten. De regering-Lakatos deinsde daarom op het laatste ogenblik voor deze stap terug en bood de Rijksregent haar ontslag aan. Horthy slaagde er nog in zijn radioboodschap over het bestand te laten uitzenden, maar toen sloegen de Duitsers toe. De rol van Horthy was uitgespeeld; met zijn gezin werd hij gevangengenomen en naar Duitsland gevoerd, doch niet dan nadat hij onder zware pressie een document had getekend, waarin de leider van de Pijlkruisers, Szálasi, werd aangesteld als minister-president. Aan regeren kwam deze warhoofdige fascist overigens niet meer toe. De Duitsers bleven in het steeds kleinere deel van Hongarije dat achter hun verdedigingslijn lag, liever zelf de baas spelen en vertrouwden de gedemoraliseerde Pijlkruisers alleen het treiteren en terroriseren van de bevolking toe.

Intussen werd in de streken die door het rode leger waren bezet, een begin gemaakt met het herstel van het politieke leven. De partijen links van de regeringspartij (de laatste mocht als incarnatie van het Horthyregime niet terugkeren) werden door de Sowjets aangemoedigd hun werkzaamheden te hervatten. Voor de democratische groeperingen was het een bittere tegenslag dat de alom erkende leider van het ondergrondse verzet, de afgevaardigde Bajcsi-Zsilinsky, door de fascistten ter dood werd gebracht (24 december 1944) en dat verscheidene bekende politici in Duitse gevangenschap verkeerden. Bij de vorming van plaatselijke en regionale comités konden de kleine-boerenpartij onder leiding van Z. Tildy en de socialistten onder leiding van A. Szakasits profijt trekken van het feit dat hun organisaties tot het voorjaar van 1944 legaal hadden bestaan. De communisten, die sinds 1919 in de illegaliteit waren gedrongen, zagen dit nadeel meer dan

Boven: de verschillende grenswijzigingen in Oost-Europa tussen 1939 en 1945. Opmerkelijk is vooral de verschuiving van Polen in westelijke richting, het resultaat van de Russische annexatie en het Duitse verlies.

Linksonder: Imre Nagy, een van de twee communisten in de regering Dálnoky-Miklós.

Onder: de communistische leider M. Rakosi, die in 1944 uit Moskou in zijn land terugkeerde.

MICKEY MOUSE

Omdat Hitler een bijna mystiek vertrouwen had in mannen als Skorzeny, stuurde hij hem met niet meer dan een bataljon parachutisten naar Boedapest, met de opdracht Horthy te verhinderen over te lopen. Skorzeny moest zonder bloedvergieten de citadel innemen, waar Horthy woonde en regeerde. De operatie kreeg de naam 'Panzerfaust'. Maar Skorzeny werd geconfronteerd met een ander complot: de overgave van Hongarije door een andere Horthy, de jonge

Miklós 'Miki' Horthy, het 'enfant terrible' van de Horthy-clan, berucht om zijn wilde feestjes op het eiland Margit. Nu zijn oudere broer István, een vlieger, was omgekomen aan het oostelijk front, was hij de hoop en de wanhoop van zijn vader. Toen Skorzeny hoorde dat Miki al een vertegenwoordiger van Tito had ontmoet om over zijn eigen vrede met Rusland te onderhandelen, stemde hij erin toe de 'Gestapo' te helpen de jongeman te ontvoeren. De operatie kreeg de naam 'Mickey Mouse'. Op 15 oktober 1944 ontmoette Miki Tito's agent en werd

meteen door Skorzeny en de 'Gestapo' gegrepen. Hij werd in een vloerkleed gewikkeld en naar het vliegveld gesmokkeld. Toen admiraal Horthy hoorde dat zijn zoon naar Duitsland was overgebracht, veroordeelde hij openlijk de nazi's en zei tegen de leden van de kroonraad dat ze hun onderhandelaars in Moskou moesten instrueren zich aan de Russen over te geven, ongeacht de voorwaarden.

(Uit: 'The last 100 days', door John Toland — New York 1966).

gecompenseerd door de komst van uit Moskou teruggekeerde leiders als M. Rákosi en I. Nagy en door de veelzijdige steun van sowjetautoriteiten. Het Kremlin, dat in Hongarije vooralsnog een enigermate representatief bewind wenste, ging niet zo ver, dat het de communisten een allesoverheersende positie wilde geven. Samen met de socialisten, de kleine boeren, de Nationale Boerenpartij en weldra ook de liberaal-democratische partij moesten zij zich aansluiten in het Nationale Onafhankelijkheidsfront, dat begin december 1944 te Szeged een gemeenschappelijk programma aanvaardde met als voornaamste punten de landherforming, de nationalisatie van grote industriële bedrijven, de bestraffing van collabora-

De nieuwe Hongaarse regering van generaal Dálnoky-Miklós (hijzelf staat geheel links), die in december 1944 werd gevormd. De Russische generaal Soesejkow had bij de formatie ervan een stevige vinger in de pap.

teurs en de uitbanning van de Duitse minderheid. In de verkiezingen voor de voorlopige nationale vergadering, die in december werden gehouden en die niet zonder manipulaties van communistische zijde verliepen, verwierven communisten, socialisten en kleine boeren ongeveer hetzelfde aantal zetels, terwijl de door de communisten beheerste Nationale Boerenpartij onderleiding van F. Erdei met minder genoeg moest nemen. Het parlement kwam

op 23 december 1944 te Debrecen bijeen, hoofdzakelijk om het nieuwe bewind van het Nationale Onafhankelijkheidsfront te sanctioneren. De Russische generaal Soesejkow hielp achter de schermen een nieuwe regering tot stand brengen. De commandant van het 1e veldleger, generaal Dálnoky-Miklós, werd minister-president. Slechts twee communisten, I. Nagy en J. Gábor, behoorden tot zijn ploeg, doch met minstens twee meelopers erbij was hun positie sterker dan die van de andere partijen. De eerste belangrijke daad van de nieuwe regering, die weldra ook door de westelijke geallieerden werd erkend, was het sluiten van een wapenstilstand met de overwinnaars op 20 januari 1945 te Moskou.

DE BRITSE INTERVENTIE
IN GRIEKENLAND

KERSTMAN IN ATHENE

F. G. VAN HASSELT

Imperial War Museum

Zowel de bescheiden Britse troepenmacht als de 'regering van Nationale Eenheid' onder Papandreou waren op woensdag 18 oktober 1944 feestelijk ingehaald in een verarmd en vervuild doch gaaf gebleven en jubelend Athene. De Griekse bewindslieden hadden alles op alles gezet de intocht niet de dag tevoren te laten plaatsvinden, daar de dinsdag sinds de val van Constantinopel in de Griekse wereld als ongeluksdag geldt. Het heeft niet mogen baten. Zes weken later zou de burgeroorlog in de Griekse hoofdstad woeden. De eerste kater kwam op economisch gebied. De aanvankelijke euforie maakte al gauw plaats voor het besef dat men nog lang niet af was van armoede en inflatie. Een brood kostte

Britse troepen op de Akropolis. De eerste Engelsen arriveerden op 13 oktober 1944 in de Griekse hoofdstad, maar bleven toen vrijwel onopgemerkt. De officiële intocht van de bevrijders vond pas op 18 oktober plaats.

de ene dag nog drie miljard drachme, de volgende dag tachtig miljard; een veel constanter betaalmiddel werd de sigaret. De coterie die rijk was geworden aan zwarte handel, werd nog rijker en schroomde niet daarmee te pronken. Parallel hiermee was er in de politiek een ontwikkeling gaande in de richting van polarisatie en confrontatie. De linkse verzetsbeweging EAM had buiten Athene vrijwel het hele land onder controle; vooral in het noorden kon men

spreken van een direct bestuur dat door 'verkiezingen' was bekrachtigd. De Engelsen hadden steunpunten in Saloniki en Patras. Zij werden door de EAM en haar militaire organisatie ELAS ongemoeid gelaten, al werden zij ervan beschuldigd dat zij bescherming boden en zelfs wapens verstrekten aan de leden van de 'Veiligheidsbataljons', een soort 'Landwacht', die door de laatste oorlogsregering onder Rallis was opgericht en nu door de EAM op soms onbehouden wijze werd vervolgd en berecht.

Een andere steen des aanstoets werd op 10 november de terugkeer van de Griekse 3e brigade, bijgenaamde Riminibrigade (naar de stad die zij als geallieerd onderdeel aan het

Italiaanse front had ingenomen). De triomfantelijke entree van dit keurkorps in Athene — waarvoor het dus werd onttrokken aan de krijgshandelingen in Italië — werd als provocatief ervaren door alles wat antimonarchistisch was, want deze brigade — na de republikeinsgezinde munterij in Alexandrië van april 1944 samengesteld uit de overblijvende gezagsgetrouwe troepen — was nu fel koningsgezind. Zoals bij al zijn beslissingen handelde Papandreou ook hier op uitdrukkelijk advies van de Britse ambassadeur Leeper en de Britse generaal Scobie, onder wiens opperbevel bij de overeenkomst van Caserta zowel de 3e brigade als de ELAS waren geplaatst.

Deze brigade, samen met het zogenoemde Heilig Legioen dat op de Egeïsche Eilanden verbleef, werd ook de inzet van het conflict dat leidde tot de Britse interventie in december. De — nu zeven — EAM-ministers in het kabinet eisten dat brigade en legioen samen met de ELAS en de kleinere verzetsorganisatie EDES zouden worden gedemobiliseerd; Papandreou, hoewel zelf bepaald ook niet koningsgezind, wenste deze eenheden aan te houden als een begin van Griekenlands nieuwe officiële leger. Nadat de EAM eind november een compromisvoorstel had verworpen, ging Griekenland vanaf 1 december naar de krachtproef. Papandreou, gesteund door Scobie, beval de demobilisatie van de guerrillalegers per 10 december. De EAM-ministers verlieten daarop het kabinet en er werd een algemene staking uitgeschreven voor 4 december en voor zondag 3 december werd een demonstratie belegd op het Plein van de Grondwet, die Papandreou op het laatste nippertje had verboden. Onder de ogen van de wereldpers in hotel Grande Bretagne schoot de politie op de menigte, die ondanks het verbod toch demonstreerde, onder wie veel vrouwen en kinderen; er vielen tientallen doden en gewonden. Op de avond van de begrafenis van de slachtoffers ging de ELAS over tot de bezetting van de meeste politiebureaus. Generaal Scobie kondigde de staat van beleg af en eiste het vertrek van de ELAS binnen twee dagen. In de nacht van 4 op 5 december — nadat Churchill Eden, 'die er moe uit zag', naar bed had laten gaan — telegrafeerde de *prime-minister* naar de generaal: 'Aarzel niet op te treden, alsof u zich in een veroverde stad bevond, waar een plaatselijke opstand aan de gang is.' En via ambassadeur Leeper 'verbod' hij Papandreou ontslag te nemen, zoals deze van plan was: 'De tijd dat de een of andere speciale groep Griekse politici invloed kan laten gelden op deze opstand van het gepeupel is lang voorbij.'

Churchill had zich al sinds oktober op deze ontwikkeling ingesteld. Misschien had hij gelijk te menen dat de krachtmeting niet meer te ontwijken was. Ernstiger was dat hij zich geheel had vastgebeten in het dogma dat koning George II ten koste van alles moest terugkeren, hoewel de meerderheid van de bevrijde Grieken op dat moment niets voelde voor de man die vóór de oorlog een eigen dictatuur (Metaxas) in stand had gehouden. Ten onrechte zag Churchill de vorst als enige garantie dat het naoorlogse Griekenland pro-Brits zou blijven.

De ELAS was die eerste decemberdagen nog nauwelijks anti-Engels; het besef dat de strijd niet tegen Papandreou's minimale politie zou

gaan, maar tegen de Britten, drong pas langzaam door tot de guerrilla's, zodat zij de voordelen van de aanvankelijke overmacht (ca. 20.000 ELAS-troepen tegen hooguit 12.000 Britten) verloren lieten gaan. Het centrum van de stad tussen het Plein van de Grondwet en de Britse ambassade bleef in Britse handen, evenals het vliegveld, een kuststrook bij Faleron en de Akropolis. De ELAS kon de verbindingswegen daartussen niet verbreken.

Op 8 december moest Churchill in het Lagerhuis zijn beleid verdedigen tegen felle kritiek die door de invloedrijkste bladen, inclusief 'Times' en 'Manchester Guardian', was aangewakkerd. Bevin 'bewerkte' de vakbonden. In de Verenigde Staten maakte de nieuwe mi-

haar grootste succes in de voorstad Kifissia, waar op 20 december het gehele RAF-hoofdkwartier werd ingenomen. Toch was toen reeds de krijgskans definitief in het voordeel van de Britten gekeerd, doordat een grote aanval van de ELAS op het centrum van de stad in de nacht van 15 op 16 december was mislukt wegens onvoldoende coördinatie.

In dat centrum, het samengebalde 'democratische Griekenland', ontwikkelden zich allengs surrealistische toestanden. Van de werkkamer van ambassadeur Leeper was slechts één hoek veilig voor scherpschutters. In hotel Grande Bretagne hokte 'alles wat officieel was' samen: de Griekse regering, het Britse opperbevel, de oorlogscorrespondenten, de UNRRA, de zes-

werden als 'gijzelaars' buiten de stad gevoerd; zij moesten uitputtende dagmarsen maken, die velen niet overleefden. Dit alles werd in binnen- en buitenland al gauw funest voor de reputatie van de EAM. Zij voerde later als verdediging aan dat deze 'fouten' pas waren begaan in een latere fase van de strijd, toen verbittering over de onvermurwbare houding van de Engelsen de gemoederen ging beheersen. Merkwaardig genoeg zijn de Britse krijgsgevangenen ongemoeid gelaten.

Geheel onwrikbaar was de Britse houding intussen niet. Men ging steeds meer perspectief zien in een regeringswisseling, waarbij de populaire republikeinse generaal Plastiras premier zou worden en de aartsbisschop van

Boven: de Britse generaal R. M. Scobie voerde niet alleen het bevel over de Engelse troepen en de Riminibrigade, maar officieel ook over de ELAS, de milizie van de EAM.

Links: demonstratie ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van de Griekse communistische partij (december 1944) op het Plein van de Grondwet in Athene.

Rechts: aartsbisschop Damaskinós van Athene bij een bezoek aan de beroemde Griekse kruiser 'Averof'. Damaskinós werd na het aftreden van koning George II regent.

Linksonder: Britse parachutisten hebben het gebouw van de EAM in Athene ingenomen en voeren de bezetting ervan, ongeveer vijftig man, af naar gevangenkampen elders.

nister van buitenlandse zaken, Stettinius, zich tot tolk van het daar heersende onbehagen. Alleen de sowjetpers hield zich gedurende de hele decembermaand kalm, en dit was voor Churchill een bevestiging dat Stalin zich hield aan het beroemde 'velletje papier' waarop Engeland in oktober in Moskou negentig procent van de Griekse invloedssfeer had toegewezen gekregen. Tegen het eind van de maand benoemde Moskou zelfs een ambassadeur bij de regering-Papandreou, die door de Griekse communisten voor 'monarchofascistisch' werd uitgekreten.

Pas na 13 december kwam het tot echte gevechten tussen de Grieken en het inmiddels versterkte contingent Britten. De ELAS boekte

koppige Russische militaire missie onder kolonel Popow, enzovoort. Vanwege de staking was er geen bediening en nauwelijks elektriciteit en voor de voedsel- en waterrantsoenen moest iedereen in lange rijen staan.

Erger had het vanzelfsprekend de Atheense burgerij, vooral in de nog omstreken wijken. De ELAS hield slechts een beperkt aantal bakkerijen in bedrijf en er heerste een voor Athene bittere kou. Het droevigst werd het voor diegenen die wegens collaboratie met de Duitsers of non-collaboratie met de EAM de woede hadden opgewekt van de OPLA, de communistische geheime politie. Massale executies vonden plaats, juist in de wijken van de kleine bourgeoisie, en ongeveer 15.000 personen

Athene, Damaskinós, regent. De laatste had tenslotte nog slechts twee felle tegenstanders: koning George en Churchill. De Britse premier zag de gedoodverfde regent als een 'pestilentie uit de middeleeuwen'. Nog op 22 december staafde hij de koning in diens onverzettelijke houding. Met Kerstmis besloot hij echter zelf eens een kijkje te nemen in Athene, vooral ook om de aartsbisschop te ontmoeten. Ook Eden moest tot z'n spijt afzien van een kerstviering bij eigen haard.

Het volkomen onverhoedse kerstbezoek aan de nog geheel ontwrichte stad bleef niet zonder resultaat. De aartsbisschop bezocht Churchill aan boord van het oorlogsschip 'Ajax', waar juist een verkleedpartij aan de gang was ter

MASSAMOORD

De optocht kwam dichterbij: mannen, vrouwen en kinderen marcheerden in rijen van tien, om de vier man droegen ze een geallieerde of Griekse vlag of een banier waarop in keurige rode letters leuzen stonden, dezelfde als die de mannen en vrouwen naast de stoet door kartonnen en blikken 'megafoons' riepen. Het was een typische KKE-EAM-demonstratie. (...)

Boven mij, vanaf een balkon, werd in het Grieks een order gegeven. (...) Het volgende ogenblik

begonnen de politiemannen hun geweer te ontgrendelen, niet allen tegelijk, zoals bij een goed gedisciplineerde groep, maar aarzelend, de een na de ander, alsof de mannen onwillig waren te gehoorzamen. Ik dacht nog dat het een voorzorgsmaatregel was en keek weer naar de dichterbijkomende processie. Wat daarna gebeurde, was zo bizar en onwerkelijk, dat het eerder een film leek. De groep politiemannen schoot haar geweren leeg op de menigte. (...) Eerst dacht ik nog dat de politie losse flodders gebruikte of over het hoofd van de mensen heen

schoot. Veel anderen dachten dat ook. Maar het ergste was gebeurd. Mannen, vrouwen en kinderen, die een paar minuten eerder nog riepen, marcheerden, lachten, vol moed en uitdaging, zwaaiend met hun vlaggen en de onze, vielen op de grond; bloed druppelde uit hun hoofd en lichaam op de weg of op de vlaggen die ze slechts enkele ogenblikken tevoren nog hadden gedragen.

(Uit: 'The Greek trilogy', door W. Byford-Jones — Hutchinson & Co., London)

gelegenheid van Kerstmis, en de matrozen haalden hem aanvankelijk als kerstman in. Hij nam dit misverstand goed op en maakte overigens ook een uitstekende indruk op Churchill.

In een koud en spookachtig ministerie van buitenlandse zaken werd later, in het licht van stormlantaarns, een conferentie gehouden tussen Churchill, Eden, Macmillan (de Britse minister in het Middellandse-Zeegebied), Damaskinós, alle vooraanstaande Griekse politici en drie, later binnentredende, vertegenwoordigers van ELAS, 'presentabele figuren in Britse battle-dress', zoals Churchill later tevreden schreef. Ook de leiders van de Amerikaanse en Russische militaire missies woonden deze conferentie bij. Tijdens speeches uitten de communisten zich nog steeds in bondgenootschappelijke geest, maar op slechts één punt bleek overeenkomst mogelijk: het regentschap. Op 30 december ging koning George, nu door Churchill bewerkt, door de knieën.

De ELAS had Churchills komst als een bewijs van zwakte geïnterpreteerd, maar kwam tot andere gedachten, toen het grote Britse offensief begon, zodra de Britse premier z'n hielen had gelicht. Binnen twee weken was het grootste deel van Piraeus en Athene weer in Britse handen en op 5 januari besloot de ELAS tot de algehele ontruiming van de stad. De Britten achtervolgden haar nog tot Lamia en Korinthe. Gedurende de hele maand december had de ELAS de Britse steunpunten in Saloniki en Patras ongemoeid gelaten; evenmin had zij uit het binnenland versterkingen naar Athene gezonden.

Plastiras had op 4 januari Papandreou opgevolgd en wekte op tot verzoening, omdat er 'geen enkel gevaar bestond dat een regime van geweld zou worden opgelegd'. De ELAS-leiders konden zonder te veel prestigeverlies beginnen aan onderhandelingen over een wapenstilstand, die tot stand kwam op 11 januari. De ELAS liet het hele zuiden van Griekenland ontruimen alsmede een flinke zone om Saloniki. Griekse en Britse krijgsgevangenen werden uitgewisseld, maar de Griekse gijzelaars bleven voorlopig nog in ELAS-handen.

De conferentie van Varkiza, een badplaats buiten Athene, maakte enkele weken later dat Griekenland geen 'Europees Korea' werd. Een week lang werd er geen overeenstemming bereikt, maar tenslotte werd in de nacht van 12 op 13 februari een akkoord gesloten tijdens een uitputtende marathonzitting in aanwezigheid van Leeper en Macmillan. De ELAS zou onder Britse controle haar wapens inleveren.

Britse troepen vallen het EAM-hoofdkwartier in Athene aan. Hoewel de ELAS in feite in de meerderheid was, gelukte het de Grieken niet de Britten uit de hoofdstad te verdrijven. Het centrum bleef in Brits bezit.

Er zou snel een volksstemming worden gehouden over de terugkeer van de koning, maar naarmate de intimidatiemogelijkheden zich in de rest van Griekenland meer naar rechts verplaatsten, werd het juist de rechterzijde die deze stemming wilde verhaasten. (Zij werd tenslotte in september 1946 gehouden en resulteerde vanzelfsprekend in een grote koningsgezinde meerderheid.)

De EAM-leiders betoonden zich in Varkiza

vooral bezorgd over hun eigen veiligheid. Zo werd als voorwaarde gesteld dat in de hoofdstad het grondwetsartikel tegen willekeurige arrestatie weer van kracht werd, terwijl het in de rest van het land geschorst bleef. De volgende maanden brachten dan ook pijnlijke verschillen van opvatting. Terwijl in Athene de communisten nog ongemoeid werden gelaten en hun kranten vrij verschenen — tot aan de burgeroorlog in 1947 — woedde in grote delen van het land een terreur tegen alles wat ervan werd beschuldigd ooit te hebben samengewerkt met de ELAS. Terwijl in de hoofdstad nog doodstraffen werden uitgesproken tegen kopstukken van de collaboratie, kreeg in de provincie een ieder die met de bezetter had samengewerkt, nieuwe kansen, omdat inmiddels 'verzet' en 'partizaan' veel viezere woorden waren geworden dan 'collaborateur'. Het weer aan de dag treden van al deze verschillen van opvatting zou vooral op langere termijn kwalijke gevolgen hebben.

Enige dagen na Varkiza bezocht Churchill op de terugweg van Jalta andermaal Athene. Hij hield een toespraak op het Plein van de Grondwet en men mag ambassadeur Leeper geloven als deze schrijft dat Churchill sprak voor een ontspannen menigte, die zich eindelijk bevrijd voelde van een enorme druk. Maar even verder in zijn memoires beschrijft Leeper hoe hij diezelfde lente met de regent een bezoek bracht aan Missolonghi, de heilige stad van de Engelse dichter Byron, die daar is overleden, en hoe daar de politieke gevangenen een schaduw wierpen over de ceremonie door vanuit hun nabije gevangenis luid het volkslied te zingen. Deze twee ervaringen zijn typerend voor de moeilijkheid de Britse interventie te waarderen (los van de vanzelfsprekendheid dat deze interventie in de eerste plaats werd uitgevoerd ter wille van het Britse strategische belang). Zij heeft het ontstaan vrijdeld van een Griekse volksdemocratie. Sommigen geloven dat deze, gezien de ELAS-terreur in Athene, een extra-'doctrinaire' volksdemocratie zou zijn geworden; anderen denken dat juist het gebrek aan belangstelling van Moskou zou hebben geleid tot een volksdemocratie van een typisch Grieks karakter, nog minder satellitair dan de Joegoslavische.

Wanneer men echter constateert dat deze interventie de Griekse democratie weer over-eind heeft gezet, moet men er meteen bij zeggen dat deze in ruimte beperkt bleef tot de hoofdstad en in tijd tot één generatie. Daar-buiten en daarna herkreeg het rechtse extremisme zijn kansen.

DE ONTWIKKELINGEN IN ROEMENIË IN HET NAJAAR VAN 1944

ROOD BUGEkleurd

PROF. DR. Z. R. DITTRICH

De ontwikkelingen in Roemenië na de val van *Conducator* Antonescu en de overgang naar het geallieerde kamp kenmerkten zich door voortdurende spanningen, die nu en dan uitmondten in ernstige crises. Aanvankelijk leek het erop dat het *establishment* de situatie in het land onder controle zou houden. De jonge koning was door zijn optreden in augustus 1944 zeer populair geworden; de nieuwe minister-president, generaal Sanatescu, stond aan het hoofd van een militair kabinet waarin alle departementen in handen waren van monarchistische generaals. De vier politieke partijen, die zich hadden verenigd in het Nationaal-democratische Front en die het nieuwe regime steunden, waren in de regering slechts vertegenwoordigd met elk één plaatsvervangend minister-president: J. Manid voor de nationaal-Tsaranisten, G. Bratianu voor de liberalen, T. Petrescu voor de socialisten en L. Patrascanu voor de communisten. Die paritaire vertegenwoordiging was allerm minst in overeenstemming met de reële verhoudingen in het land. De nationaal-Tsaranisten, die op het platteland een overheersende positie innamen, en de liberalen, die de beter gesitueerde stedelingen achter zich hadden, waren grote traditionele partijen, die in de Roemeense politiek vanouds een belangrijke rol speelden. De socialisten, ofschoon kleiner, hadden hun aanhang onder de arbeiders. De communisten daarentegen waren in Roemenië altijd illegaal gebleven en kwamen derhalve niet verder dan het stadium van een ondergrondse splintergroep. Bovendien waren de meeste communisten afkomstig uit nationale minderheidsgroepen zoals Hongaren, joden, Duitsers en Oekraïeners, hetgeen hen bij de nationaal gezinde Roemenen zonder meer al verdacht maakte. Onder enigszins normale omstandigheden zouden de Roemeense communisten dan ook weinig kans hebben gehad een politieke rol te spelen. Nu echter konden ze onder buitengewoon gunstige omstandigheden hun activiteiten ontplooiën. Om te beginnen hadden de aangewezen beschermers van het *establishment*, de westelijke geallieerden, er zich bij neergelegd dat de Sowjetunie in Roemenië een overwegende invloed zou hebben. Met name de Engelsen, die in de herfst van 1944 bovenal hun invloed in het bevrijde Griekenland wilden veiligstellen, toonden zich bij wijze van tegendienst bereid de Sowjetsuprematie over Roemenië te erkennen. Op 8 oktober 1944 herhaalde Churchill in Moskou tegenover Stalin de overeengekomen invloedsafbakening op de Balkan, waarbij de Russen 90% invloed in

Associated Press

Dr. Petru Groza volgde Radescu op als leider van de Roemeense regering. Hij was een cynische opportunist, die vastbesloten was om met steun van de Russen carrière te maken en de communisten daarom royaal steunde.

Roemenië zouden krijgen. Geen wonder dat de bestandsregeling van 12 september 1944 aan de Sowjetunie tal van bijzondere voordelen en voorrechten verleende ten aanzien van Roemenië. Bessarabië en Noord-Boekovina werden toen al formeel aan de Sowjetunie toegewezen, terwijl Zuid-Dobroedsja stilzwijgend gelaten werd aan Ruslands protégé Bulgarije. Roemenië zou van Hongarije Zevenbergen terugkrijgen, doch moest daarvoor in ruil de

verdere opmars van het rode leger blijven steunen met een flinke legermacht. De herstelbetalingen, driehonderd miljoen dollar, zouden worden afgedragen aan de Sowjetunie. Voorts verplichtte Roemenië zich zijn anti-joodse wetten op te heffen, organisaties te ontbinden die tegen de geallieerden waren gericht, en een censuur in te stellen teneinde de verbreiding van vijandige denkbeelden onmogelijk te maken.

Voor de communisten was het verder van belang dat het land bestuurlijk in een vrij chaotische situatie verkeerde. Alleen het zuiden (Walachije en Zuid-Transsylvanië) werd door de regering gecontroleerd; in Moldavië zowel als in het op de Hongaren veroverde Transsylvanië waren de Russen de baas en zij zorgden ervoor dat het burgerlijke bestuur in handen kwam van de communisten en van andere groeperingen, die in Roemenië een niet onbelangrijke rol gingen spelen, zoals de Unie van Patriotten en het Ploegersfront van Dr. Petru Groza. Daarnaast werden in de overige regeringspartijen personen aangeworven die bereid bleken met de communisten samen te werken.

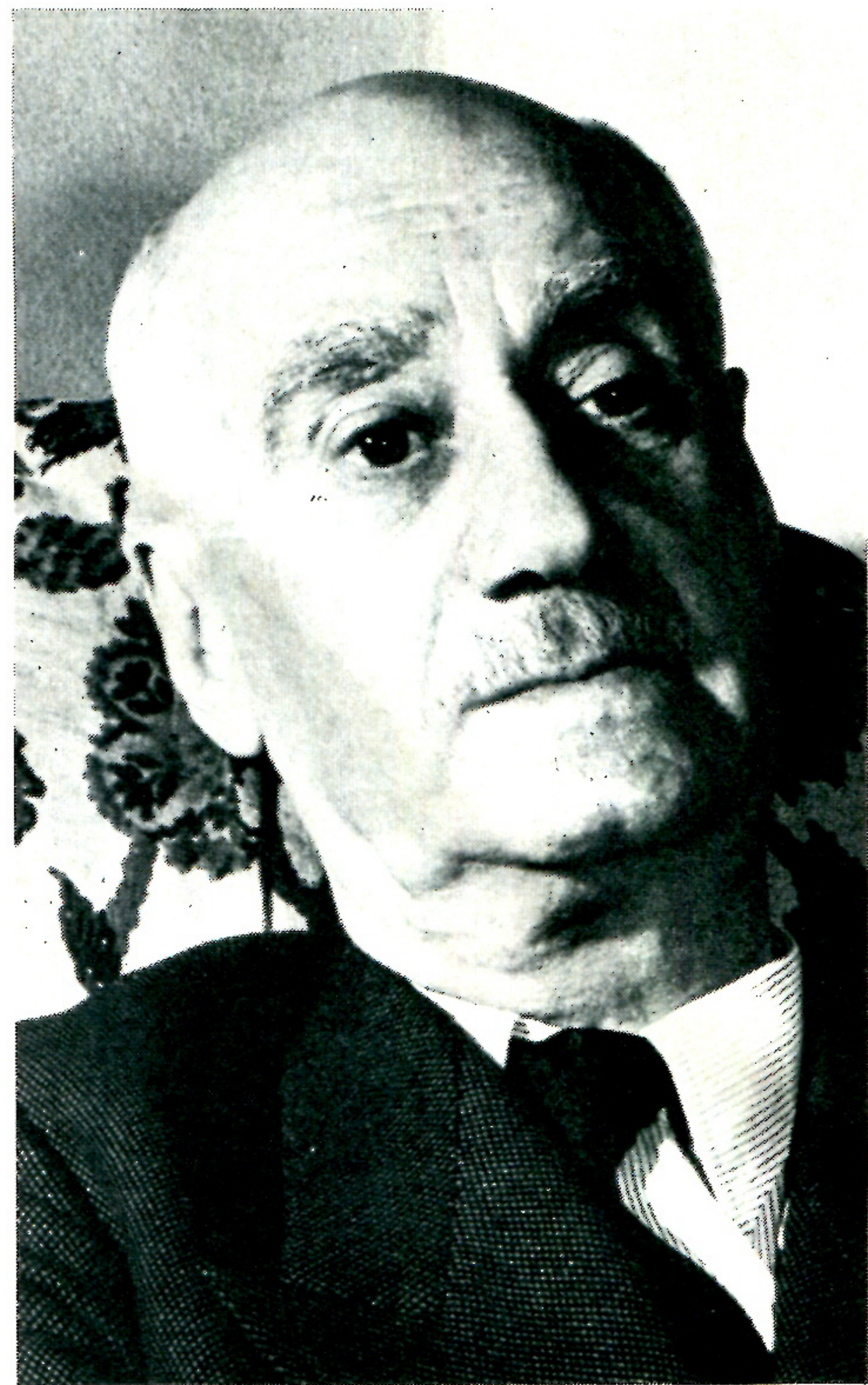
Intussen ging de communistische partij, waarin naast Patrascanu ook Anna Pauker, Vasile Luca, Gheorghe Gheorghiu-Dej en Emile Bodnaras deel uitmaakten van de leiding, voort met de opbouw van haar organisatie. De nieuwe aanhang kwam grotendeels uit ontevreden arbeiders en arme boeren, die aangetrokken werden door het radicale programma van onteigening en grondverdeling. Ook een aantal twijfelachtige lieden, meestal met een besmet politiek verleden, trachtten in de communistische partij onder dak te komen. De communisten, die andere partijen er telkens van beschuldigden fascisten en reactionairen onderdak te verschaffen, waren minder nauwgezet als het om het eigen partijlidmaatschap ging. Om zich tegenover het bestaande overheidsapparaat een bruikbaar machtsinstrument te verschaffen, bouwden de communisten onder leiding van Bodnaras de *Apararea patriotica* op, een paramilitaire arbeidersmilitie.

De nationaal-Tsaranisten en liberalen, die het herstel van de vooroorlogse verhoudingen nastreefden, werden onaangenaam verrast door het ontwerpprogramma van het Nationaal-democratisch Front, dat op 25 september 1944 door de communisten werd bekendgemaakt en dat ingrijpende hervormingen bevatte, zoals nationalisering van grote industriebedrijven en verkaveling van grootgrondbezit. De toe-

VLEUGJE GUERLAIN

Onder Russische druk werd de Roemeense premier Sanatescu vervangen door generaal Radescu en later door de plooibaardere Petru Groza. De buitengewoon hartelijke Russische houding tegenover de jonge koning, die eerst een hoge Russische onderscheiding kreeg, wijzigde zich ook snel en later zelfs werd de verschrikkelijke Wysjinsky naar Boekarest gestuurd om hem onder handen te nemen. Begin september kwam de Roemeense wapen-

Generaal Nicholas Radescu wilde niet met de Russen meewerken en moest daarom aftreden.

Links: de bekende Roemeense communiste Anna Pauker tijdens een toespraak in Boekarest.

Rechts: Russische soldaten te midden van een aantal Roemeense boeren. De meeste boeren waren arm en voelden wel voor het communisme.

nemende tegenstellingen in de boezem van de regeringscoalitie verzwakten de regering-Sanatescu, die door de Sowjets onder druk werd gezet, omdat ze de bestandsovereenkomst niet was nagekomen. Op 2 november 1944 reorganiseerde Sanatescu zijn kabinet door een aantal generaals te vervangen door politici. Maar het betekende slechts uitstel van executie. Reeds een maand later moest hij aftreden en het premierschap overdragen aan generaal Radescu, die als verklaarde tegenstander van de dictator Antonescu bij de geallieerden gunstiger stondaangeschreven. Kennelijk dachten de Russen en de Roemeense communisten dat de nieuwe bewindsman, die tot 1944 in een Duits concentratiekamp had gezeten en de

zeventig reeds was gepasseerd, meer op hun hand zou zijn.

Radescu, militair, koningsgezind en gelovig orthodox-christen, zette zich echter schrap, zowel tegen de arbeidersmilitie als tegen de grondhervormingen. De communisten ontkeenden daarop een campagne tegen de bewindsman, die zijn autoriteit trachtte te versterken door het uitschrijven van verkiezingen. Hiervoor voelde de strijd bare minderheid uiteraard niets; wel organiseerde ze massale betogingen om de val van de regering te bewerkstelligen. Op 24 februari 1945 kwam het voor het ministerie van binnenlandse zaken tot een bloedige botsing tussen troepen en betogers, waarbij ettelijke doden en gewonden vielen. Radescu,

voor het incident verantwoordelijk gesteld, viel in een radiorede Anna Pauker en Vasile Luca aan. Deze 'vreemdelingen zonder God en vaderland', deze 'verschrikkelijke hyena's' zoals hij hen noemde, hadden het onheil aange-sticht.

Op 27 februari grepen de Russen in. Eenheden van het rode leger bezetten het hoofdkwartier van het Roemeense leger en ontwapenden het garnizoen van Boekarest. De plaatsvervangend minister van buitenlandse zaken van de Sowjetunie, Wysjinsky, verscheen plotseling in de hoofdstad en eiste van koning Michael het ontslag van Radescu en de benoeming van een nieuwe regering van het gezuiverde Nationaal-democratische Front on-

stilstandsdelegatie in Moskou aan. Ze werd in stijl ontvangen — bijna als vertegenwoordigers van een nieuwe bondgenoot — en luxueus ondergebracht in het gebouw voor regeringsgasten in de Ostrowskyaan. Hoewel de delegatie werd geleid door prins Stirbea, die eerder dat jaar contact had gelegd met de Britten in Cairo, werd het grootste gedeelte van de besprekingen gevoerd door een communistische leider, de nieuwe minister van justitie Patrasceanu, een bekwaam man met doorzettingsvermogen en een grote persoonlijke charme. Hij was vergezeld van zijn

knappe, jonge vrouw. Mevrouw Patrasceanu was het produkt van de Franse cultuur in Roemenië: elegant, klein en levendig als ze was, riep ze herinneringen op aan de Rue de la Paix. Ze placht de theemiddagen en de cocktailparty's van de Britse en Amerikaanse correspondenten te bezoeken en bracht een vleugje Guerlain in de grauwe kamers van hotel Metropole. Met een speelse lach babbelde ze over de 'vreselijke' week in Boekarest, voor de Russen kwamen en toen de Duitsers almaar bommen op de stad wierpen. Ze zei dat koning Michael 'un très joli

garçon' was en héél intelligent, en ze herinnerde eraan hoe moeilijk het leven voor haar was geweest onder het nazi-regime. 'Natuurlijk zijn zelfs onze Roemeense fascistten nog heel wat beter dan de Duitse; mijn man zat in een concentratiekamp, maar ik kan echt niet zeggen dat hij slecht is behandeld; ik mocht hem bezoeken en voedselpakketten voor hem meenemen.'

(Uit: 'Russia at war, 1941—1945' door Alexander Werth — London 1964)

Anefo/Tass

der leiding van Dr. Groza. Tevergeefs trachtte de vorst de westelijke geallieerden tot tussenkomst te bewegen; zij keurden weliswaar het optreden van de Russen af, doch waren niet bij machte iets ertegen te ondernemen. Uiteindelijk onderwierp Michael zich aan het sowjetdictaat, zij het onder protest. Radescu, op 28 februari ontslagen, zocht en vond een toevlucht op de Britse ambassade, vanwaar hij later naar Cyprus zou emigreren. Op 6 maart werd de nieuwe regering van het Nationaal-democratisch Front bekendgemaakt. Haar leider, Groza, was een cynische opportunist, vastbesloten met de steun van de Russen carrière te maken. Aan de communisten vertrouwde hij drie sleutelposities toe: binnen-

landse zaken, justitie en economische zaken. De overige posten gingen naar socialistten, vakbondsvertegenwoordigers en exponenten van groeperingen die met de communisten samenwerkten. De nationaal-Tsaranisten en liberalen van Bratianu gingen in de oppositie. Een deel van de liberalen, onder leiding van Tatarescu, ging met Groza mee; Tatarescu zelf werd, kennelijk om het westen gunstig te stemmen, benoemd tot minister van buitenlandse zaken.

De nieuwe regering kondigde een radicale grondhervorming aan en prijsverlagingen, die de bevolking voor haar moesten winnen. De Russen van hun kant droegen haar het bestuur over Transsylvanië over eveneens om haar

aanzien te vergroten. Op het westen maakte dit alles echter een pijnlijke indruk. Met name president Roosevelt drong aan op een democratische herziening van de regering; het kabinet-Groza werd noch door de Verenigde Staten, noch door Groot-Brittannië erkend. In een scherpe demarche van 17 maart wees Molotow de protesten van westelijke zijde af. De Sowjetunie die thans niet alleen het grondgebied, maar middels haar handlangers ook het staatsapparaat van Roemenië beheerste, kon zich overigens permitteren de Roemeense aangelegenheid desnoods op de lange baan te schuiven. Evenals in de overige door haar bezette gebieden werkte ook hier de tijd in haar voordeel.

WAAR LIGT POLEN

PROF. DR. A. F. MANNING

Om de Polen was de oorlog begonnen. Hun gevluchte politieke leiders zaten echter moeilijk, vooral na de Duitse inval in de Sowjetunie, want hun gastheren, de Engelsen, zagen de Russen nu als bondgenoten, terwijl de Polen hun oostelijke burens als bijna even grote vijanden als de Duitsers beschouwden. Eeuwenlang was dat al zo. Hadden de Russen hen in september 1939 ook niet in de rug aangevallen en zag het er niet naar uit dat de Russen, die tienduizenden landgenoten gevangenhielden, bijna een derde deel van het Poolse grondgebied definitief wilden annexeren?

De Poolse regering in Londen, een rechts en anti-Russisch gezelschap met als enige flexibele figuur de eierzuchtige Mikolajczyk, heeft het de Grote Drie ook niet gemakkelijk gemaakt. Sterker: de sympathie in Engeland en de Verenigde Staten voor de Poolse zaak werd overschaduwd door de irritatie vanwege de overspannen politiek van de groep Sikorski. Iemand als Churchill, overigens de sterkste pleitbezorger voor de Polen, gaf tijdens de conferentie van Jalta tegenover Stalin toe dat hij zich 'persoonlijk niet kon verenigen met het optreden der Londense regering, hetwelk telkens opnieuw dwaas is geweest.' Ook de Nederlandse minister van buitenlandse zaken, Van Kleffens, hield op een voortreffelijke en duidelijke manier de boot af, toen zijn Poolse collega in ballingschap vroeg mee te doen met een naoorlogs veiligheidsverdrag van Europese staten, waarbij Rusland natuurlijk ontbrak. Van Kleffens maakte duidelijk dat het hem tamelijk onrealistisch leek te veronderstellen dat dit soort zaken zonder Moskou geregeld kon worden. De Poolse heren bleven echter allerlei anti-Russische staatkundige constructies ontwerpen. Na het bekend worden van de massamoord op Poolse officieren in de bossen van Katyn werd de breuk tussen Moskou en de Londense Polen definitief.

Door Stalin werd toen aan een zeer pro-Russisch gezelschap van Poolse politici de kans gegeven een regeringscomité te vormen, dat kort vóór de bijeenkomst van de Grote Drie in Jalta door hem formeel als voorlopige Poolse regering werd erkend. De Poolse kwestie, die bij elk geallieerd toeverleg al belastend had gewerkt, was niet alleen pijnlijk, maar langzamerhand ook onoplosbaar geworden. Formeel was er de erkenningskwestie: zonder enthousiasme hadden Roosevelt en Churchill tot die laatste oorlogswinter de Londense Polen erkend, terwijl Stalin met hen niets te maken wenste te hebben en daarentegen het Lublincomité begunstigde. Ook de sympathie

In 1943, na de dood van Sikorski, werd Stanislaw Mikolajczyk premier van de Poolse regering te Londen. Hij was daar een van de weinigen die met de Russen wilde samenwerken.

van De Gaulle's regering ging die richting uit. Vervolgens was er de zaak van de Poolse grenzen. Churchill had niet veel verweer tegen Stalins redenering dat de mede door de Engelse scheidsrechter Curzon in 1920 vastgestelde grenslijn — dezelfde als die van de Russisch-Duitse verdeling van Polen uit september 1939 — diende te worden aangehouden. Dat ging in tegen de zich woedend verzettende Poolse regering te Londen: die wilde de overeringen van na de Eerste Wereldoorlog behouden en de grens met de Sowjetunie een tweehonderd kilometer oostwaarts bepalen. Tegen Stalins argumentatie dat de Curzonlijn op etnische criteria berustte, had eerste minister Sikorski gesteld dat de vooroorlogse Pools-Russische scheidslijn 'de grens van de christelijke beschaving' markeerde. De rivalen van Lublin gingen echter met de Russische wensen

akkoord en hadden daarbij het voordeel dat ze met compensatie voor de dag konden komen. Op 18 december 1944 bevatte de 'Prawda' immers een artikel van een halve pagina van de hand van dr. Stefan Jedrichowski, lid en perschef van het Lublincomité, over de toekomstige westgrens van Polen, dus die met Duitsland. Jedrichowski beval de lijn aan van Stettin langs de Oder en de Neder-Neisse naar het meest noordelijke punt van de Tsjechische grens bij Görlitz. Stettin zou daarbij een Poolse havenstad moeten worden. Het feit dat deze beschouwing in de 'Prawda' verscheen, maakte duidelijk dat de Russen het plan steunden. Er kwam nog bij dat deze gedachten in overeenstemming waren met de gesprekken van Roosevelt, Stalin en Churchill in Teheran. Het grote risico van dit voornemen lag echter in een mogelijk Duits irredentisme: zouden de Duitsers na verloop van tijd de aan Polen toegevalen gebieden niet terug willen hebben? Stalin had dit aspect van de zaak wel gezien en voorzag dat juist daarom het naoorlogse Polen steeds steun bij Moskou zou zoeken. Zo iets zou Ruslands veiligheid dus versterken.

De Russen wilden begin 1945 hun eigen gang gaan in Oost- en Midden-Europa en hun eigen posities zo sterk mogelijk opbouwen. Dat hield onder meer in dat ze de hoogst mogelijke veiligheid tegenover Duitsland zochten door middel van een sterke invloed in de buurlanden aan hun westgrens. Niet-communisten wantrouwden ze bij voorbaat en vandaar dat de Londense Polen steeds minder politieke kansen kregen. Ook Churchill was hen eigenlijk al vóór de conferentie van Jalta afgevallen. De westelijke regeringen vonden wel dat het morele gelijk bij de Poolse ballingen lag, maar de keiharde belangen eisten echter in de winter van 1944 op 1945 dat men zich neerlegde bij de ontstane machtsverhoudingen. Churchill maakte dat proces door en zo iets gold ook voor bijvoorbeeld de Nederlandse regering. Tegen koningin Wilhelmina in, hield de minister van buitenlandse zaken, Van Kleffens, vast aan de nieuwe staatkundige realiteit en liet hij de Nederlandse handelsbetrekkingen, de Philipsinvesteringen en ook de zorg voor de repatriëring van de Nederlandse gevangenen in Polen de doorslag geven.

Voor de Poolse politici in Londen en voor de vele duizenden Poolse militairen die in diezelfde tijd aan het front in Noord-Brabant lagen, was het een hard gelag. Ze konden zich met recht buiten spel gezet voelen. Politiek, en zelfs meer dan alleen in politiek opzicht, stonden ze in de kou.

HET DUITSE VRAAGSTUK
TOT JALTA

BROKKEN MAKERS

PROF. DR. H. W. VON DER DUNK

IWM-Rex

Van opzettelijke verdeling via opzettelijke eenheid naar onopzettelijke verdeling — daar komen de belangrijkste stadia op neer van de geallieerde houding tegenover het verslagen Duitsland.

Dat de kern van de toekomstige Europese ordening in het Duitse vraagstuk lag, was voor de regeringen in Londen, Washington en Moskou wel duidelijk. En misschien ligt daar ook een verklaring voor de opvallende zigzagkoers, voor het gebrek aan een consequent vastberaden aanpak van dit heetste van alle hete hangijzers. Het lijkt erop alsof men de kwestie té belangrijk vond om kordate beslissingen te nemen, die vooruit zouden kunnen lopen op toekomstige ontwikkelingen. En zo bleef het Duitse vraagstuk in wezen onopgelost en groeide na 1945 snel uit tot een splijtzwam, die de oost-westalliantie op beslissende wijze zou aantasten.

Over een paar algemene beginselen bestond wel eensgezindheid. De fouten van Versailles, waar men Duitsland had gekortwiekt en vernederd, maar niet onschadelijk had gemaakt,

De geallieerden wisten eind 1944 dat Duitsland moest worden verdeeld. Onduidelijk was wat zij moesten beginnen met burgers en krijgsgevangenen, zoals dezen in Hongen.

dienden vermeden te worden. Nooit meer zou het land de kans mogen krijgen zijn buurlanden en Europa met een oorlog te bedreigen. Dat daarvoor niet alleen de definitieve vernietiging van het militaire potentieel en van alle oorlogsindustrie noodzakelijk was, maar ook en bovenal de uitroeiing van nazisme en militarisme en van alle kringen die er de dragers van waren, en bovendien bestraffing van alle die zich aan oorlogsmisdaden hadden bezondigd, en een grondige heropvoeding van het Duitse volk in democratische geest, werd al in een betrekkelijk vroeg stadium als niet minder vanzelfsprekend beschouwd. Hierover bestonden tussen de drie bondgenoten geen verschillen van mening. Hetzelfde gold voor de vraag of Duitsland schadeloosstellingen zou moeten betalen voor het aangerichte onheil. Om de handen vrij te houden, om niet in Wil-

sons fout van bedriegelijke toezeggingen te vervallen, had Roosevelt zijn befaamde eis van 'unconditional surrender' geformuleerd (Casablanca, januari 1943). Maar de vertaling van deze algemene en als vanzelfsprekend geachte beginselen in een concreet plan verliep uitermate verward en onsamenhangend. Zowel in Engeland als in de Verenigde Staten (op het *Foreign Office* en het *State Department*) maakten commissies begin 1942 een begin met de systematische bestudering van het Duitse vraagstuk na de oorlog. De Engelsen toonden zich daarbij van het begin af aan voorstanders van een gematigd beleid, dat wil zeggen: zij wilden voorkomen dat een al te rigoureuze uitwerking van bovengenoemde beginselen, die zij zelf wel onderschreven, Duitsland zou veranderen in een politiek vacuüm en in een haard van anarchie en sociale en economische ellende. De experts in Londen zagen het al spoedig als hun opgave Duitsland voorgoed onschadelijk te maken zonder daardoor in het hart van Europa een blijvend zieke plek te creëren. Uiteraard was men juist in Engeland de lessen

van Versailles niet vergeten, met name niet die van het beleid inzake de herstelbetalingen. Vandaar dat men Duitsland ook als economisch geheel intact wilde laten. De ontmanteling en de demilitarisatie mochten niet leiden tot algehele verpaupering, temeer niet omdat dit tevens het communisme in de kaart zou spelen.

Men voorzag al dat ook Engeland na de oorlog met grote, vooral economische moeilijkheden te kampen zou hebben en dat de Britse positie dan niet meer de oude zou zijn. Ook dat was een reden om het Duitse vraagstuk omzichtig aan te vatten. Voor de Amerikaanse commissie die voor het naoorlogse Duitsland een regeling moest ontwerpen, wogen deze factoren veel minder zwaar. Maar de gematigde plannen die op lager niveau door experts werden voorbereid, werden later doorkruist door radicalere ideeën op hoog plan.

In maart 1943, na Casablanca dus, besprak

wakkeren. Maar ook het *State Department* bleek later niet achter Roosevelt te staan. In juli 1943 adviseerde de Amerikaanse Duitsland-commissie met klem de Duitse eenheid niet aan te tasten. Het land moest echter sterk gedecentraliseerd worden. Over de toekomstige grenzen werd bij dit alles nog nauwelijks gesproken. Wel kwam al meteen bij Edens bezoek de gedachte naar voren het Ruhrgebied, het hart van de Duitse oorlogsproductie, onder internationale controle te stellen, al dan niet als een autonoom gebied. Kortom, er was duidelijk sprake van verschil in opvattingen tussen de westelijke leiders en hun Duitsland-experts op de departementen.

In de loop van de zomer van 1943 gingen ook de militaire leiders zich met het vraagstuk van de bezetting bezighouden. Een Britse delegatie onder leiding van luitenant-generaal F. Morgan stelde daarbij in eerste aanleg drie ongeveer gelijke bezettingszones voor. Het Britse voor-

De Russen hadden bij dit alles tot dan toe een afwachtende houding aangenomen. Dat Duitsland als militaire machtsfactor voorgoed uitgeschakeld diende te worden en dat het fors zou moeten betalen, stond voor het Kremlin vast. Maar overigens keek men de kat uit de boom. De Russische politieke propaganda had al vanaf 1941 een zorgvuldig onderscheid gemaakt tussen het Duitse volk en de nazi-leiding. Dat kwam overeen met de marxistische opvatting, die in het facisme het instrument en het produkt van het grootkapitaal en van de reactionaire *Junker*-klasse zag. In de zomer van 1943 was in Moskou bovendien het Nationaal Comité voor Vrij Duitsland opgericht; een verbond van Duitse officieren in Russische gevangenschap, die het Duitse volk trachtten op te zetten tegen het Hitlerbewind. Over de kwestie van de verdeling van Duitsland had Moskou echter het zwijgen bewaard. Op de conferentie van Moskou nu aanvaardde Molotow het Amerikaanse voorstel als een minimumprogramma. De nadere uitwerking ervan werd verwezen naar de *European Advisory Commission* (EAC), die eind 1943 in Londen zou worden opgericht.

Kort daarop kwamen de Grote Drie bijeen in Teheran. En ook daar namen de Angelsaksen weer het initiatief. Roosevelt stelde onverwacht een vrij willekeurige verdeling van Duitsland in vijf staten voor. Het Ruhrgebied, de Saar en Hamburg zouden bovendien worden afgescheiden en onder internationale controle worden geplaatst. Churchill, altijd al geobsedeerd door Pruisen als bron van alle onheil, wilde de Zuidduitse staten onderbrengen in een soort Donaufederatie en Pruisen isoleren. Maar Stalin moest van dit laatste niets hebben. Hoewel hij verkondigde dat de Duitsers onder alle omstandigheden gevaarlijk zouden blijven en derhalve in de gaten gehouden dienden te worden, kwam hij niet met eigen voorstellen. Beslissingen werden in Teheran echter niet genomen, zodat in feite alle belangrijke vragen tot Jalta onopgelost bleven: het vraagstuk decentralisatie of verdeling, het probleem van de herstelbetalingen en vooral de omvang ervan, en ook de kwestie van de toekomstige grenzen van Duitsland. Want de EAC, die in 1944 het gehele jaar door aan het werk bleef, liep vooral door het gebrek aan Amerikaanse medewerking vast. Het is denkbaar dat Russen en Britten tot overeenstemming hadden kunnen komen, maar Washington wilde de handen vrij houden en beschouwde de EAC meer als een zoethoudertje. De innerlijke verdeeldheid in Washington zal hierbij ook wel een rol hebben gespeeld. Terwijl Hull en het *State Department* een gematigd beleid bleven voorstaan, ook met het oog op de toekomstige Europese machtsverhoudingen, het communisme en de economie, domineerde bij Roosevelt en het Amerikaanse ministerie van economische zaken een harde, moralistische aanpak, waarvan het Morgenthauplan in de herfst van 1944 een resultaat was. Curieus genoeg verdwenen de eerder gelanceerde verdelingsplannen in de loop van 1944 stilzwijgend in de la. Decentralisatie, blijvende demilitarisatie en verdeling in bezettingszones — dat was het kader waarin men zocht naar een definitieve regeling op het moment dat de Grote Drie zich opmaakten voor hun gesprekken in Jalta en het Duizendjarige Rijk op instorten stond.

FRANKRIJK EN DE BUIT

In een Reutertelegram, dat ongetwijfeld onofficieel uit Parijs afkomstig is, lees ik dat is overeengekomen, dat Frankrijk zekere gebieden — de Roer, het Rijnland enz. — toegewezen zal krijgen voor bezetting door zijn troepen. Dit is niet waar; het is duidelijk dat er geen sprake van is dat iets dergelijks zonder Uw instemming kan worden vastgesteld. Wat ik De Gaulle gezegd heb, was alleen dit, dat wij een verdeling van Duitsland in een Russische, een Britse en een Amerikaanse sfeer hebben ontworpen; globaal gesproken kregen de Russen het Oosten, de Engelsen het Noorden en de Amerikanen het Zuiden. Verder zei ik, namens Zijner Majesteits regering, dat hoe minder we hierin betrokken zouden raken, des te liever het ons zou zijn, en dat wij er zeker veel voor voelden als de Fransen een zo groot mogelijk gebied overnamen als hun capaciteit zou toestaan, maar dat over dit alles moest worden beslist aan de conferentietafel (...).

Natuurlijk kan ik de een of andere mededeling uitgeven waarin de door Reuter gepubliceerde

loze verklaringen worden tegengesproken. Maar misschien acht gij dit op grond van de voor ieder duidelijke feiten niet nodig. Ik telegrafeer U.J. (Uncle Joe: Stalin — red.) in dezelfde zin. Wij hebben niet getracht iets definitiefs te regelen of vaste afspraken te maken.

Het is echter wel duidelijk dat er een aantal quaesties bestaat, waarover nodig beslist moet worden op een hoger niveau dan dat van het opperbevel; zonder deze beslissing kan geen duidelijke leiding worden gegeven. Ziehier een tweede reden waarom wij een driemogendhedenconferentie moeten hebben als U.J. niet komt, of een viermogendhedenconferentie als hij wel komt. In dat laatste geval zouden de Fransen de besprekingen over enkele onderwerpen bijwonen, die omtrent andere zaken niet. Men moet zich steeds voor ogen houden dat er binnen vijf jaar een Frans leger gevormd moet zijn, waarop in hoofdzaak de taak zal neerkomen Duitsland in bedwang te houden.

(Uit een telegram van Churchill aan Roosevelt van 15 november 1944, genomen uit Churchills memoires — Amsterdam/Brussel, 1954)

Eden tijdens zijn bezoek aan Washington ook de Duitse toekomst met Roosevelt, Hull en Hopkins. Hij wilde een gemeenschappelijke lijn bepalen, alvorens men over het probleem met de Russen zou gaan onderhandelen. Roosevelt stelde bij die gelegenheid voor het Duitse separatisme aan te moedigen; hij wenste een verdeling van het land, maar die kon het beste van de Duitsers zelf uitgaan. Kennelijk geloofde hij dus in een diepgewortelde separatistische traditie in Duitsland; een geloof dat trouwens door andere Angelsaksische leiders, onder wie Churchill, werd gedeeld. Mocht er van een 'natuurlijk' uiteenvallen van het *Reich* niets terechtkomen, dan moesten de overwinnaars het land maar verdelen. Pruisen zou in elk geval van de rest gescheiden moeten worden.

Eden bleek het in beginsel eens met deze opvattingen. Alleen Halifax, de Britse ambassadeur in Washington, vreesde dat een opgelegde verdeling het Duitse nationalisme zou aan-

stel werd aanvaard op de conferentie van Quebec, in augustus 1943, waar de politieke en militaire top van de Angelsaksische bondgenoten bijeen was. Men besloot daar ook tot verregaande decentralisatie van Duitsland, maar liet, in strijd met de eerdere Roosevelt-Edenafpraak, de gedachte aan een verdeling van het land varen.

In oktober 1943 werd het Duitse vraagstuk voor het eerst op hoog niveau besproken met de Russische bondgenoot en wel tijdens de conferentie van Moskou. Hull, die van Roosevelt vrij vage instructies had meegekregen, stelde daar voor: 1. een gemeenschappelijke bezetting door de drie overwinnaars; 2. een verregaande decentralisatie, doch wel met handhaving van een federaal verband; 3. herstelbetalingen, echter uitsluitend in goederen of diensten (ook in de Verenigde Staten was men de ellende met de herstelbetalingen in de jaren twintig niet vergeten) en gekoppeld aan controle van het Duitse militaire potentieel.

DE CONFERENTIE VAN JALTA

ARGONAUT

PROF. DR. A. F. MANNING

Associated Press

Zaterdag 3 februari 1945 om tien over twaalf arriveerde de 'Heilige Koe', het vliegtuig van de president van de Verenigde Staten, op het vliegveld Saki op de Krim. Molotow wachtte Roosevelt op in gezelschap van de Amerikaanse minister Stettinius en ambassadeur Harri-man. De Rus maakte in de cabine zijn opwachting en legde uit dat Stalin nog niet was gearriveerd. Intussen landde het vliegtuig van Churchill, die Roosevelt dadelijk ging opzoeken, waarna de president eindelijk naar buiten werd geholpen. Vanuit een jeep, met Churchill naast het voertuig, inspecteerde hij de gebruikelijke erewacht en liet hij de volksliederen over zich heen gaan. Daarna konden de gasten zich in een grote tent wat opfrissen.

huizen, uitgebrande tanks en kapot Duits spoorwagematerieel. Overal kon men Russische soldaten zien, die de weg hadden afgezet, en verder veel nieuwsgierige dorpelingen en werkers, onder wie het aantal vrouwen de Amerikanen sterk opviel. Na een paar uur ging de weg in haarspeldbochten omhoog langs de hoogste berg van de Krim. Even na vijven daalde men af naar de Zwarte Zee en werd het klimaat veel zachter en zonniger. Tien vóór zes reed Roosevelt door Jalta en om zes uur arriveerde hij drie kilometer buiten de stad bij het Libadiapaleis, waar het Amerikaanse gezelschap zou logeren. De Engelsen waren twintig kilometer verderop in het Worontsjowpaleis ondergebracht.

verwende luxegasten uit het westen. Helemaal voor elkaar kregen ze dat niet, want een aantal functionarissen van hoge rang moesten met vijf of zelfs zes man op één kamer slapen en de Britten moesten zelfs met twintigen één badkamer delen. Anderzijds zorgden de gastheren dadelijk voor goudvissen, toen een Engelsman met veel belangstelling keek naar een grote glazen kom en vroeg of dat als aquarium was bedoeld. En toen die week iemand eens om een schijfje citroen in zijn cocktail vroeg, stond de volgende middag in de hal van het hotel een complete citroenboom te pronken. Ook de contacten met de Russen, vooral met Stalin, waren bijzonder hartelijk. Waarom kwamen de Grote Drie eigenlijk

Om 13.06 uur begon de autorit naar het honderdvijfendertig kilometer verder gelegen Jalta. De praktische Churchill, die met zijn lijfarts en een assistent reisde, had voor alle zekerheid sandwiches meegenomen, die juist op waren, toen de auto onderweg stopte bij een huis waar Molotow hen weer opwachtte voor een voortreffelijke lunch. De Amerikaanse president heeft deze stop gemist. Roosevelt had zich verheugd op de reis naar dit deel van de wereld, waar hij nog nooit was geweest, en keek met veel belangstelling naar het landschap. Aanvankelijk voerde de weg over een besneeuwd gebied dat veel weg had van de Amerikaanse *Middle-West*. Er waren weinig bomen, maar des te meer sporen van de oorlog: verwoeste

Er was door de Russen heel wat geïmproviseerd. Het Libadiapaleis, vóór de revolutie het zomerverblijf van de tsaar en ernà een sanatorium voor tbc-patiënten, bestond voor de conferentie uit niet veel meer dan wat muren en vloeren en met de voor Churchill bestemde villa was het niet veel beter gesteld. Pas op 15 januari was bekend geworden dat de topconferentie in Jalta zou plaatsvinden en in die twee en een halve week hadden honderden Russische timmerlieden deuren en kozijnen gerepareerd, waren alle verblijven gemeubileerd en was hotelpersoneel uit Moskou overgevlogen voor de verzorging. De Russen plegen dat met roerende zorg te doen; ze willen in zulke omstandigheden beslist niet onderdoen voor de

bijeen? Eind 1944 was het duidelijk geworden dat toponverleg noodzakelijk was. De oorlog liep af en over de naoorlogse wereld moesten een paar regelingen worden getroffen. Niet in de laatste plaats over Duitsland, waarover nog geen duidelijke afspraken bestonden. Dan was er de Poolse kwestie, die in een nieuw stadium gekomen was, nu na de opstand van Warschau de politieke situatie er niet makkelijker op was geworden en Stalin het Lublincomité als Poolse regering had erkend met uitschakeling van de Londense Polen, van wie Mikolaczyk blijk had gegeven een minder afwijzend standpunt tegenover de Russen te willen innemen. Met Joegoslavië leek er op het eerste gezicht een gelijksoortig probleem te bestaan, want ook

daar moest men een manier vinden om Londense ballingen te doen samenwerken met pro-Russische politici — in dit geval met Tito — die ter plaatse de macht in handen hadden.

Churchill had na zijn reis naar het bevrijde maar twistende Athene tot zijn genoegen geconstateerd dat Roosevelt, bevrijd van zijn politieke beslommeringen in verband met zijn herverkiezing als president, eveneens veel voelde voor een nieuw topberaad na Teheran. Stalin liet weten dat hij onmogelijk naar een plaats in het Middellandse-Zeegebied kon komen, maar Jalta op de Krim voor de samenkomst gaarne beschikbaar stelde. De Britse premier, die opzag tegen barre winteromstan-

Pagina 2319: na de aankomst op het vliegveld Saki inspecteren president Roosevelt en premier Churchill de gebruikelijke erewacht.

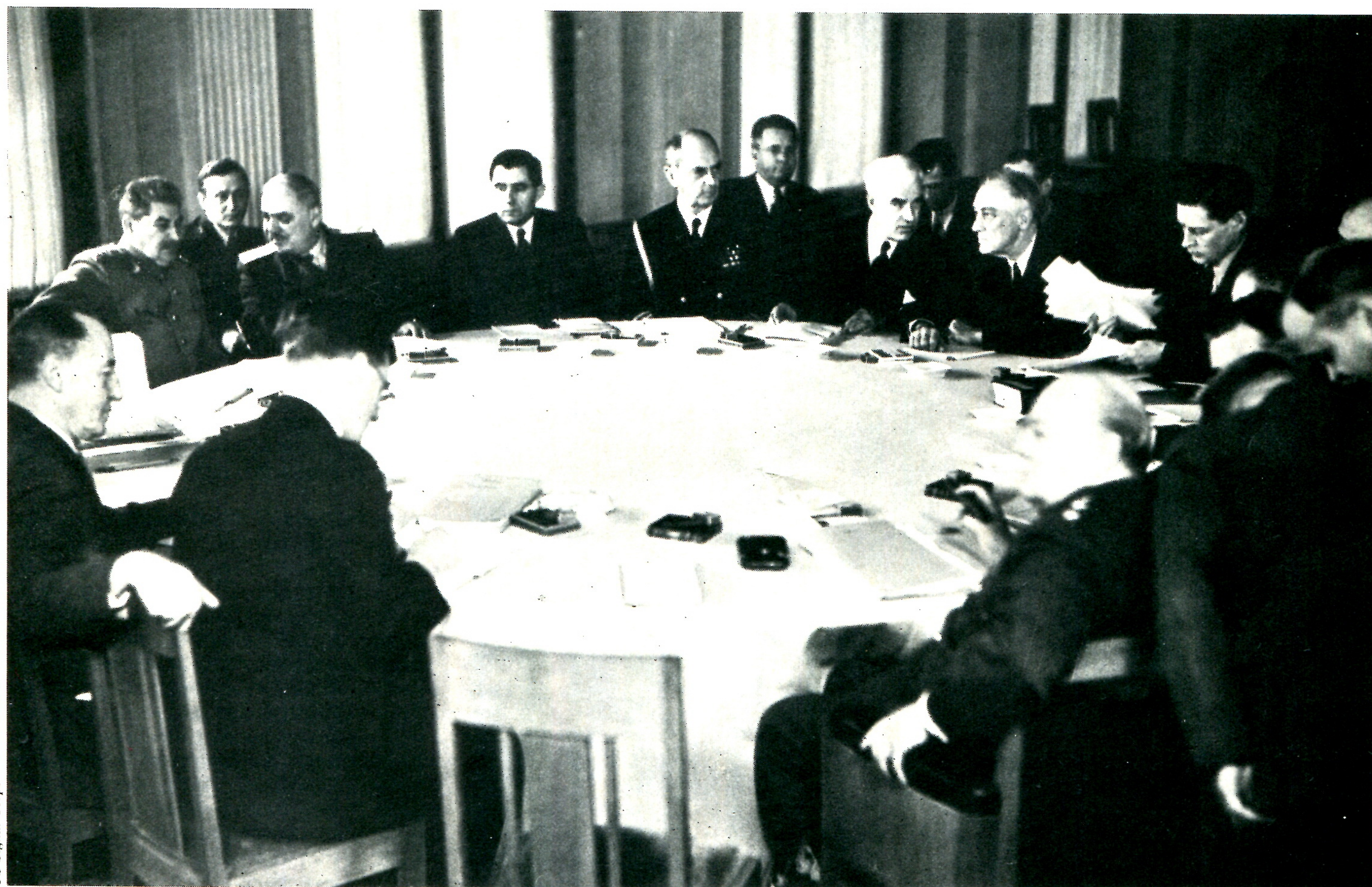
Links: Winston Churchill wordt op de Krim begroet door de Russische minister van buitenlandse zaken, Wjatsjeslaw Molotow.

Rechts: de ministers van buitenlandse zaken van de Grote Drie in Jalta. Links Molotow (Sowjetunie), rechts Stettinius (Verenigde Staten), achteraan de Brit Anthony Eden.

Onder: de conferentie van Jalta. Naast Stalin zitten Maiski, Gromyko, Leahy, Stettinius, Roosevelt en Bohlen. Vooraan: Churchill, de stoel van tolk Brise, Bridges en Clark Kerr. Niet in beeld zijn de deelnemers Wisjinski, Molotow, Gusew, Eden, Byrnes en Cadogan.

Associated Press

US Signal Corps

JWM-Rex

digheden, ging met de Krim akkoord en gaf aan de reisplannen de codenaam 'Argonaut'. Een naam die herinnert aan de expeditie van helden uit de Griekse oudheid, die op de kust van de Zwarte Zee het Gulden Vlies wilden bemachtigen. Churchill verzekert in zijn memoires dat daarmee 'niet ten aanzien van de oude geschiedenis maar alleen ten aanzien van de plaats iets gezegd wil zijn'.

De volgende dag arriveerde Stalin, die in de namiddag bezoekjes aflegde bij Churchill en Roosevelt. Met Churchill praatte hij wat over de militaire situatie en met zijn Amerikaanse gast ging de conversatie ook over De Gaulle en diens wat overtrokken eisen inzake Frankrijks positie. Ook kwamen de gruwelijke verwoestingen ter sprake die de Duitsers in de Oekraïne hadden aangericht: Roosevelt beaamde dat de Duitsers beesten waren en dat hij zich nu veel beter dan indertijd in Teheran kon voorstellen hoe iedereen hen haatte. Om vijf uur begon de eerste gezamenlijke bespreking, die tot tien vóór acht zou duren. Over en weer lichtten de bondgenoten elkaar in over de situaties aan de verschillende fronten. Generaal Antonow deed dat voor de Russen en Marshall voor de andere fronten, waarna zich een oppervlakkige discussie ontwikkelde. Na een pauze van drie kwartier volgde een diner voor Roosevelt, Stalin, Churchill en voor de ministers van buitenlandse zaken Stettinius, Molotow en Eden alsmede voor Harriman, Clark Kerr, Gromyko, Wisjinski, Byrnes en de tolken Birse, Bohlen en Pawlow.

Vanaf maandag 5 tot en met zondag 11 februari werd het eigenlijke werk gedaan: de voormiddag was meestal bestemd voor onderling beraad en militair overleg en van vier tot acht in de vooravond hadden de plenaire zittingen van de gezamenlijke delegaties plaats. Het eerst aan de orde kwam het Duitse vraagstuk. Moest het land verdeeld worden en zo ja in hoeveel stukken? Vroeger had Roosevelt aan vijf of zeven stukken gedacht en schenen Stalins gedachten die richting ook uit te gaan, terwijl Churchill de vorming bepleitte van een Noord- en een Zuidduitse staat en een geïnternationa-

Linksboven: Russische soldaten op wacht voor het Libadiapaleis, waar Roosevelt logeerde.

Links: Churchill en Roosevelt, gefotografeerd bij een van hun onderlinge besprekingen.

Rechts: een officiële conferentiefoto. Op de voorgrond Churchill, Roosevelt en Stalin; achter hen Eden, Stettinius en Molotow.

US Signal Corps

liseerd Ruhrgebied. De Grote Drie bevestigden dat ze aan het beginsel van *dismemberment* wilden vasthouden, maar vonden dat de uitwerking van die gedachte en de vaststelling van alle grenzen niet even in een paar uurtjes geregeld konden worden. Daarom werd op voorstel van Roosevelt, die slecht geprepareerd was voor de Duitse problematiek, aan de ministers van buitenlandse zaken opgedragen op korte termijn met een nota over het verdeelingsplan te komen. Vervolgens werd men het er in beginsel over eens dat de Fransen een bezettingszone toegewezen zouden krijgen uit de aan Amerika en Engeland toegewezen gebieden.

Daarna sneed Maisky, die tot voor kort am-

bassadeur in Londen was geweest, de kwestie van de Duitse herstelbetalingen aan, de zaak waarmee hij speciaal was belast. De Russen eisten nog al wat: machinerieën en apparatuur uit Duitse fabrieken voor hun eigen beschadigde industrie en dan nog jaarlijkse betalingen gedurende een periode van tien jaar. Om de sowjetindustrie te herstellen van de verwoestingen door de Duitsers en tegelijk om de veiligheid van Europa blijvend te verzekeren, moest Duitsland in dat opzicht ontmanteld worden. De zware industrie moest tot 20% worden gereduceerd. Met zware industrie werd bedoeld: ijzer- en staalfabrieken, elektriciteitsbedrijven en chemische industrie. Zuivere oorlogsindustrie, bijvoorbeeld vliegtuigfabrie-

ken en synthetische olieproductie, moest geheel verdwijnen. Duitsland zou met wat het overhield, zich moeten behelpen en dat restant aan industriële productie ook nog onder geallieerde controle moeten stellen. De landen die de hoogste oorlogsinspanning hadden verricht en de grootste verwoestingen kenden, dienden het eerst in aanmerking te komen voor herstelbetalingen. Voor de Sowjetunie was de schade volgens Maisky en Stalin eenvoudig niet te vergoeden: zó astronomisch waren daar de verwoestingen en verliezen geweest. De Sowjetunie wilde met een totaal van tien miljard dollar genoeg nemen. Churchill en ook Roosevelt konden de Russische eisen wel begrijpen, maar vreesden dat het niet haalbaar

zou zijn. Ze wèzen op het fiasco van de Duitse herstelbetalingen na de Eerste Wereldoorlog, toen men overigens heel wat minder van de verslagen tegenstander had willen plukken. In feite werd de Russen weinig tegenspel geboden. Vooral de Amerikanen kon het niet zoveel schelen: Roosevelt was daarvoor te sterk onder de indruk van de vernielingen in Rusland en verklaarde uitdrukkelijk dat de levensstandaard in Duitsland niet hoger mocht zijn dan die in de Sowjetunie. Maisky beijverde zich te verklaren dat de sowjetregering aan herstelbetalingen niet meer dan 10% van de lopende Amerikaanse begroting of zes maanden van de Britse oorlogsuitgaven eiste en dat het uiteraard niet in de bedoeling lag het Duitse

de Verenigde Staten gehouden zou worden. Stalin stelde een aantal nuchtere en kritische vragen en wees erop dat het grootste gevaar voor de wereldvrede zou ontstaan als de Grote Drie het onderling oneens zouden worden. Roosevelt en Stettinius legden uit dat de permanente leden van de Veiligheidsraad in feite een vetorecht hadden, want als tussen hen geen eenstemmigheid bestond, mocht er geen besluit worden uitgevoerd. Na heen-en-weergepraat gingen de Russen akkoord met de regeling op voorwaarde dat de Sowjetunie in de Algemene Vergadering ook stemmen zou krijgen voor de Oekraïne en Wit-Rusland: de vier *Dominions* hadden dat toch eigenlijk ook? Roosevelt leidde de besprekingen over Polen

ken en synthetische olieproductie, moest geheel verdwijnen. Duitsland zou met wat het overhield, zich moeten behelpen en dat restant aan industriële productie ook nog onder geallieerde controle moeten stellen. De landen die de hoogste oorlogsinspanning hadden verricht en de grootste verwoestingen kenden, dienden het eerst in aanmerking te komen voor herstelbetalingen. Voor de Sowjetunie was de schade volgens Maisky en Stalin eenvoudig niet te vergoeden: zó astronomisch waren daar de verwoestingen en verliezen geweest. De Sowjetunie wilde met een totaal van tien miljard dollar genoeg nemen. Churchill en ook Roosevelt konden de Russische eisen wel begrijpen, maar vreesden dat het niet haalbaar

volk van gebrek te laten omkomen. Toen Roosevelt en Churchill de eeuwige oplossing van een ad hoc-commissie voorstelden, drong Stalin aan op duidelijke richtlijnen: de herstelbetalingen vormden voor hem immers een kernkwestie!

Op 6 februari stonden de plannen voor een wereldveiligheidsorganisatie en de Poolse kwestie op de agenda. De Grote Drie gingen uit van de conferentie van Dumbarton Oaks, waar een voorstel was gelanceerd tot de oprichting van een wereldorganisatie voor het bevorderen van de vrede. Voor dat doel stelden de Grote Drie een concept-uitnodiging op — mede namens China en Frankrijk — voor een *United Nations Conference*, die op 25 april in

wat zwak en vaag in. Churchill haakte erop in en stelde vast dat de Angelsaksische mogendheden, zij het niet zonder kritiek van hun achterban, akkoord konden gaan met de Curzonlijn als Pools-Russische grens en met daarenboven de toewijzing van Lwow aan de Sowjetunie. Maar de grenskwestie was voor de Britse eerste minister niet de voornaamste: de Polen moesten baas in eigen huis kunnen zijn. Ook Stalin moest beseffen dat Engeland in 1939 om Polen met Duitsland in oorlog was geraakt en dat het niet akkoord kon gaan met een situatie waarin Polen geen echt onafhankelijke en vrije staat zou vormen. Churchill wees erop dat hij de Poolse ballingenregering erkende, maar daarmee nooit hechte contacten

had onderhouden. Wél noemde hij een aantal Poolse politici, onder wie Mikolajczyk, die zijn achting genoten. Stalin repliceerde dat de Poolse kwestie voor hem niet slechts zoals voor Churchill, een erezaak was, maar tevens een veiligheidskwestie. Ten eerste hadden de Polen zich in het verleden nogal eens anti-Russisch opgesteld, maar verder was Polen eeuwenlang een springplank geweest voor invallen in Rusland: de afgelopen dertig jaar hadden de Duitsers op die manier twee keer van Polen gebruik gemaakt. Stalins zienswijze, uitstekend en glashelder naar voren gebracht, ging geheel en al uit van het veiligheidsmotief. Met betrekking tot de Poolse regering wees hij op de onderlinge ruzies, waaraan hij vond niets te kunnen doen, en voorts op het feit dat het Lublincomité het niet zo gek deed en dat het een democratische basis had van tenminste dezelfde kwaliteit als het bewind van De Gaulle in Frankrijk. Churchill antwoordde niets anders, die dag, dan dat volgens zijn informatie de Lublin-regering op niet meer dan een derde deel van het Poolse volk kon steunen en dat juist daardoor het gevaar van een burgeroorlog en van een zwak Polen groot was.

De volgende dagen bleef de Poolse kwestie op de agenda staan. Het was inderdaad het pijnlijkste probleem dat de oorlogskoalitie belastte. Het resultaat van het beraad was de bekende verschuiving van Polen, tweehonderd kilometer westwaarts, de toezegging van Stalin om zo spoedig mogelijk (binnen één maand, zei hij zelfs op 8 februari!) vrije verkiezingen te laten houden en het plan om de Lublin-regering (die overigens door de Grote Drie ook 'regering te Warschau' en 'voorlopige regering van nationale eenheid' werd genoemd) uit te breiden met andere Poolse politici, waarmee de mogelijkheid werd geopend iemand als Mikolajczyk van het kabinet deel uit te laten maken. Navrant bleef wel dat de Poolse ballingregering in Londen met haar honderd-

vijftigduizend soldaten werd aangeduid als 'Poles living abroad'.

Tenslotte was er nog het zogenaamde 'Geheim van Jalta'. De Amerikanen hadden met de Russen gesproken over deelneming aan de oorlog in het Verre Oosten. Stalin zegde toe daartoe twee of drie maanden na de capitulatie van Duitsland te zullen overgaan. Wat hij ervoor zou krijgen, werd en passant geregeld: de basis Port Arthur, gemeenschappelijk Chinees-Russisch beheer van enkele spoorwegen in Zuid-Mantsjoerije, bezit van de Koerillen en teruggave van Zuid-Sachalin. Eigenlijk was het Amerikaanse aandringen bij de Russen geschied onder invloed van een paar pessimistische militaire adviseurs, die de overwinning in de Pacific nog niet zagen zitten.

Wat nu te zeggen van de conferentie van Jalta? Het is bekend dat niet veel later, tijdens de Koude Oorlog in de Verenigde Staten en tot in onze dagen door historici en publicisten ook in Frankrijk en West-Duitsland, wordt en werd beweerd dat door Roosevelt's zwakke optreden heel Oost-Europa aan de Russen werd uitgeleverd. Zonder te willen zeggen dat Roosevelt een sterk figuur sloeg — daarvoor was hij bijvoorbeeld te slecht op de hoogte van het Duitse vraagstuk en in het algemeen te vaag als voorzitter van de conferentie — moet men zo'n mening toch afwijzen. Roosevelt verkeerde zelfs niet in de positie 'Oost-Europa aan de communisten uit te leveren', zoals de communistenvreter McCarthy later zou beweren. Die gebieden lagen doodeenvoudig buiten het machtsbereik van de Verenigde Staten. Als men Jalta in die termen wil beoordelen, moet men zeggen dat de westelijken niets 'wonnen', maar ook weinig 'prijsgaven'. Bovendien moet men de betekenis van de conferentie niet overschatten: in Jalta werd niet zo héél veel beslist en kón ook niet zoveel beslist worden.

Het was de laatste conferentie van de Grote

Drie vóór de capitulatie van het Reich; een bijeenkomst waarbij eigenlijk geen echte oorlogszorgen meer bestonden en die in opperbeste stemming verliep. Roosevelt met zijn tot Jefferson terugreikend Amerikaans idealisme hoopte zijn Volkerenorganisatie erdoor te krijgen en dan hierdoor samen met Stalin de wereldvrede te kunnen controleren. Met buitenstaanders werd weinig rekening gehouden, ook niet door Roosevelt: men had het een paar keer over de exclusieve club van de Grote Drie, waarvan het lidmaatschap gekoppeld was aan de inbreng van vijf miljoen soldaten. Allen waren het erover eens dat Frankrijk en ook de andere bezette landen van Europa nu niet moesten denken dat ze na de bevrijding door de geallieerde legers van de Grote Drie serieus konden meepraten in het naoorlogse beraad. Zo bleek men ook inzake de Poolse kwestie niet in de eerste plaats uit te gaan van ethische of sentimentele motieven. Men moet er voorts oog voor hebben dat de westelijke geallieerden in de oorlog tegen Duitsland minder verliezen hadden geleden en een geringere bijdrage in de militaire overwinning op Duitsland hadden geleverd dan Stalin. De Russen barstten van trots over hun successen die dagen. Stalins landgenoten stond bovendien het 'zo iets nooit meer' in het hoofd gebeiteld en de sowjetleider wilde zekerheid en veiligheid: vandaar zijn eis van een veilige westgrens en zijn streven naar een gordel van 'bevriende democratische buurlanden'. Wat dat laatste precies inhield, zou binnen twee jaar voor iedereen duidelijk worden. De politieke en militaire realiteit toonde dat een gewonde en argwanende nieuwe grootmacht het zicht op de verslagen tegenstander wilde behouden. Stalin kende zijn situatie en zijn problematiek zeer goed en wist wat hij wilde. Tegenover de Russische *raison d'état* beschikten Churchill en Roosevelt over minder feitenkennis en gingen ze uit van andere belangen en idealen.

VLUCHT NAAR DE KRIM

Het door de lucht naar Jalta overbrengen van de omvangrijke delegaties, die alles bijeen meer dan zevenhonderd man omvatten, was een transportonderneming van betekenis. In de nacht van 2 op 3 februari verlieten de vliegtuigen de luchthaven van Malta met tussenpozen van tien minuten. Ik moest 's morgens op een onmogelijk uur mijn bed uit, omdat ons vertrek gepland was op half vier. Voor deze vlucht maakten we voor het eerst gebruik van het nieuwe, speciaal gebouwde viermotorige transportvliegtuig, dat door de pers al de 'Heilige Koe' was gedoopt. Het was uitgerust met liften om het de president gemakkelijker te maken in- en uit te stijgen.

Ondanks zijn kwaal was een van de opmerkelijkste dingen aan de president dat hij zich zelden bewust was van zijn feitelijke hulpeloosheid. Dit maakte zijn reactie op de verbeteringen nogal karakteristiek. Tevoren was hij altijd zonder moeite in en uit vliegtuigen gestegen. Hoewel de speciale voorzieningen dit nu vergemakkelijkten, zag hij niet in waarom er voor zijn persoonlijk gemak zoveel kosten en moeite waren gedaan.

Het stond buiten kijf dat reizen in de 'Heilige Koe' luxueus was in vergelijking met alles wat ik tot dan toe had meegemaakt. Desondanks blijf ik de voorkeur geven aan reizen per schip, per trein of te voet.

Ik sliep het grootste gedeelte van de reis en vernam pas bij het uitwerken van deze aantekeningen dat er moeilijkheden waren geweest. Ik wist dat we over een paar hoge bergen vlogen, omdat ik ze zag, maar ik geloof niet dat zelfs de president ooit verteld is dat er zich ijs op de vleugels afzette en dat op een gegeven ogenblik de geheime dienst van plan was hem een 'Mae West'-zwemvest om te doen. Ook had de Marine op verscheidene punten langs de route reddingschepen gestationeerd.

Gedurende de nacht zetten we onze horloges twee uur voor en om 12.15 uur (Krimtijd) landden we op het sowjetvliegveld in Saki, waar we werden ontvangen door de minister van buitenlandse zaken, W. M. Molotow, Andrei Gromyko, de Russische ambassadeur in Washington, en een groep Russische leger- en marineofficieren. Zittend in een Amerikaanse jeep inspecteerde de president een Russische erewacht. Ik herinner me in het bijzonder de

Russische band. Ze speelde prachtige muziek en droeg vreemduitziende spandoeken, waarvan de betekenis me ontging.

Om 3 uur 's middags vertrokken we voor een rit van ruim honderd veertig kilometer over slingerende bergwegen naar Jalta, in auto's die door de Russische regering beschikbaar waren gesteld en gereden werden door Russen. De gehele route was zwaar bewaakt en zowel de president als ik viel het grote aantal Russische meisjes in uniform op dat van deze bewaking deel uitmaakte. (...) Om 6 uur arriveerden we bij het grote, vijftig kamers tellende Libadiapaleis, dat ons hoofdkwartier zou zijn en waarin de acht plenaire zittingen van de conferentie werden gehouden.

De enorme residentie, met zijn royale park, was voor de Eerste Wereldoorlog gebouwd door de laatste tsaar, Nicolaas II. Voor ze werd vermoord door de bolsjewieken, maakte de keizerlijke familie er regelmatig gebruik van. De sowjetregering had er een rusthuis voor zieke boeren van gemaakt.

(Uit: 'I was there', door admiraal William D. Leahy — London 1950)